

G E N T Z F R I G Y E S

szerepe a Metternich-érásban, különös
tekintettel levélváltásaikra.

I.

/ 1802¹⁸⁰⁴ - bécsi kongresszus /

Külpolitika.

Irta

W I N I S N Á N D O R.

Diss. TA 286

~~A. M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TUD. EGYETEM
BÖLCSESZET-, NYELV- ÉS TÖRT. TUD. KARA~~

~~Érkezett 1923 évi hó 21. en.~~

~~Írási-szám: 497 / 1922/23~~

~~Előírat: Utóírat:~~

Diss. TA 2 86

A világ szabadságáért 1792-től folytatott küzdelmeknek a XVIII. század hosszú időre véget vetett. A XIX. század első vércseppjei már a francia császárság megalapításáért hullottak. Az osztrák császári cím is ezeknek a háborúknak az ^{Következő} eredménye volt. A Napoleón császárságának megalapítását nyomon követték azok a rettenetes esztendők, amelyekhez fogható az emberiségre eddig még soha nem nehezedett^{tek}. A francia császár világbirodalmi gondolata olyan titáni küzdelmekbe sodorta a kis Európát, amelyekről 1815 előtt senki nem gondolta, hogy valaha is végük szakadhat. Ennek a szédítő eszmének a megvalósulása ölthetett volna testet, ha minden összetörik, ami a Megváltó születése óta az emberiség ragasz-

len is.

Hűséges és rendkívül alkalmas segítő-társat talált magának ezekre a küzdelmekre házi szellemében, a ragyogó tollu Gentz Frigyesben, abban a fényes elméjü, de "jellemtelen"² államférfiában, akinek a nevét a világtörténelem örök időkre együtt fogja emlegetni az övével. Megosztották egymásközt a politikai diadalokat, nem választhatók tehát el egymástól sem a dicsőretekben, sem a megrovásban.

1809-ben kezdődik e két férfiú szoros összeműködése. Az ^{időig} eddig eltöltött életük vizsgálása után azt látjuk, hogy Gentz belső élete sokkal feltártabban, leplezetlenebbül áll az utókor előtt, mint a Metterniché, akiről csak a családja által kiadott nagy emlékiratműből tudhatunk meg egyet-mást; de ebben hiába keresünk őszinteséget, hiába kutatunk igazság után, mert itt - "az államkancellár utasításaira"³ - soha nem látjuk az embert,

mindig csak az államférfiu Metternich jelenik meg" gondosan kirizsporozva és kifésülve." Nem úgy a "sokkal dusabb és viharosabb belső élet"⁴ megtostesülése, Gentz, akinek "naplói és számos levelei"⁵ bepillantást engednek életének ama részleteibe is, amelyek sokszor éppen nem mondhatók örvendeteseknek. A maguk leplezetlenségében tárulnak eléink szenvedélyes természetének "ugy gyenge, mint erős oldalai."⁶

Metternich minden tettének a higgadt mérlegelés, a körültekintő okosság adja meg a jellegét. ~~X~~ Mindent tud, semmi nem lepheti meg, mert ő mindent előre lát. Ha valami mégis váratlanul következik be, az a kortársak gyengeségének és "megérthetetlen tévedései"-nek a szükségszerű következménye, amiért szinte kötelesek szótlanul tűrni az ő csipkedő gunyolódásait. Még Gentzet sem kiméli meg az utólagos lebírlástól és nem egyszer o-

lyan barátságtalan ítéletet mond a hozzá ő-
szintén ragaszkodó, őt teljes lélekkel szol-
gáló titkárról, amelyek a sivárlelkűségnek
félreismerhetetlen jelei. E jellemvonás még
élesebben kitűnik, ha Gentz leveleit olvas-
zuk, amelyekben szintén megtaláljuk a nagyon
éles megrovás kijelentéseit, de - "az egyene-
sen lelkesült dicsérő beszédok"^{8.}-ből is egész
tömeg az, amelyek Metternichről szólnak. Gentz
egyenesen boldog és büszke, hogy Memoire-ja
a Metternich tetszését megnyerte, tehát még
a szellemi fölényét is elismeri, holott ép-
pen megfordítva állott a dolog. Gentznek nem-
csak eredeti tehetsége volt jóval súlyosabb,
a Metternichénél, hanem az iskolázottságát is
magasabbfokúvá tették mostohább életviszonyai.

Veleeszületett, eredeti tehetsége csak ar-
ra volt alkalmas, hogy a Kant iskolájában az
- "éles és fényes dialectica"^{9.}-nak olyan ma-
gas fokát érje el, amely korában páratlan volt

és a - "gondolkodásnak azt a felülmúlhatatlan tisztaságát és logikáját"^{10.} - képezze ki, amelyeknek birtokában az összes német publicistákat meghaladta. Arra azonban már nem képesítette őt, hogy egy ország történelmére közvetlenül döntő befolyást gyakoroljon.

Édes apja nyomdokain indult el, hogy szürke hivatalnokként fejezze be életét. Szerencsének mondható, hogy "az élet kiterjesztése és kimélyítése"^{11.} után sóvárgó olyan - "szenvedélyes, erős vágyódás"^{12.} sarkalta "a társaság magasabb, befolyásosabb szférájá"^{13.}-nak az elérésére, - ami "élvezettel, érvényesüléssel és kifolé való nagyobb hatáskörrel"^{14.} kecsegtette, - hogy a porosz hivatalnokoskodás "szűken korlátozott munkakörében"^{15.} idegnek érezte magát, nem találhatott megnyugvást.-

akkor még minden szabadabb mozgalom iránt fogékony szelleme a Kant iskolájából

fényesre csiszoltan került ki és játszva fogta fel azokat az "elvont és csillogó elméletelveket"¹⁰, amelyeknek melegágya Franciaország volt. A kitört francia forradalom benne találta tehát egyik leglelkesebb üdvözlőjét. "Az államügyekre való befolyás és jelentőség"¹¹ hatalmas érzése elementáris erővel üzte a szabadabb cselekvés terére.

Túláradó volt, az öröme, amikor az első kísérlettel találkozott, amely az ember tökéletesedését célozta. Erős hittel csüggött azon a gondolaton, hogy az államok újjáalkotása bölcsesleti alapelvekből fog kiindulni s a megbónított, vagy csak botorkálva haladó munka helyett gyümölcsözőbb tevékenység lép életbe. -

A rémuralom féktelen vérengzései azonban rettentő csalódást hoztak számára. Nem bírta elviselni, hogy egy eszményi szabadságmozgalom az égelítő zsarnokságába fulladjon. Burke^{nek} ^a francia forradalomról szóló

fejtegetésén fordítása és átfordozása volt
számára a hirtelen kifőzandóság bűbejezője
és írói pályafutásának megalapozója, "amely-
től egyetlen lépéssel"^{18.} Németország publicis-
táinak legelső sorába emelte. Írói hírneve
nagyot lendített "társadalmi állásán"^{19.} A
"nagyvilág"^{10.}-nak lépésről-lépésre több és
több ajtaja nyílt ki előtte, amikor rájöt-
tek, hogy a "politikai okoskodás"^{21.}-nak és a
"beszédmódor elragadó művészetének"^{22.} ő a leg-
nagyobb mestere. Ez a levegő volt életéje,
^{belőle} ebből többé ki sem került, aminek termés-
tes következménye volt a "képzett középös-
ztállyal"^{23.} való érintkezés végleges megszünt-
tetése. Ehhez a társadalmi osztályhoz, szű-
letésén kívül, most már semmi sem fűzte, a
lelkét teljesen elidegenítette tőle az a
meggyőződés, amelyet a francia forradalom
érlelt meg benne. Ennek az eszméi iránt ezek
még mindig lekezdéssel, ragaszkodással vi-

eslertettek, már pedig ő olyannak ismerte meg
 ezt a ragaszkodást, amely legelsősorban jő-
 het számításba, ha egy olyan "emelőre" van
 szükség, amely "a régi Európa"^{14.} teljes fel-
 fordulására nélkülözhetetlen.--

Az így elért "társadalmi érvényesülés"^{15.}
 örökre megfosztotta ifjúkori ábrándjaitól,
 rombadőlt anyagi helyzete és hosszú időre
 nem gondolhatott arra, hogy a "hivatalmosi
 pálya"^{16.} ismét megnyílják előtte, de tárt aj-
 tókon léphetett be a "politikai működés"^{17.}
 ama hatalmas, mozgalmas színpadára, amelyre
 annak előtte csak sóvárgó szemmel tekintet
~~hatott~~. Elérte most már ezt a várva-várt "po-
 litikai befolyást", amely ~~át~~^{18.} virulóvá tette,
 lélekzethez juttatta, biztosította számára
 az enélkül már csak pisálakoló életet. Most
 már tulságosan kényelmetlennnek találta a
 porosz főváros polgári életét; nagyrahiva-
 tott lelke nem tudta elviselni, azt a "sem-
 legességi atmoszférát",^{19.} amely a lángbaborult

Europa nagy háborúi közepette Poroszországot körülvette. Küzdelemre vágyó, nyugtalan szelleme 38 éves korában 1802-ben Ausztriába vitte.

Itt ismét megkezdődött anna kor sötét szellemének uralma, amelyről azonnal a középkor elevenedik meg előttünk. A Monarchia^{nek} más művelt államok színvonalára juttatásával Ferenc császár olyan elaggott politikai nullákat bízott meg, akiknek egyedüli érdeme "a legaranyosabb öltözet a a legfényesebb libóris"^{30.} "akik nyilvánosan dicsekedtek azzal, hogy 30 év alatt sem könyvet, sem újságot nem olvastak"^{31.} Ezek elszőrnyedtek, ha valami szabad eszme csapta meg a fülüket és azonnal légmontes zárral akartak gátat vetni minden új és kívülről jövő szellemi áramlatnak. Legfőbb céljuk a népek "tudatlanságban"^{32.} tartása volt, amivel elérték azt az irigylendőnek éppen nem mondható eredményt, hogy Ausztria, ha nem is éppen Európában, de Németországban^{akkor} feltétlenül a

legelső helyen állott idejűkben a "tudatlanságban"^{32.} "Az eszmehiány uralma"^{33.} nyomott itt el minden igazságos, jogos, a kor szellemének megfelelő előrehaladást. "A szellemi szegénység"^{34.} hatalmának a fellépései gyámokdtek féltékenyen a "korlátlan uralomra"^{35.} jutott cenzura segítségével minden olyan sajtóterméken, amely az ország dicsőségének emelésén akart fáradozni. Az udvar megvonta kezét minden irodalmi társaságtól, minden kritikai laptól, ha az az ízlés finomítását, nemesítését szolgálta. Közel volt a veszedelem, hogy beáll a "szellemi sivárságba esés"^{36.} korszaka, mert az irodalom szeretete "ismeretlen"^{37.} fogalomná vált. Csoda számba ment, hogy olyan párját ritkító író, mint Gentz, bejuthatott az ausztriai államszolgálatba.^{38.}

Ott nem is az volt neki ott a hivatása, hogy az irodalmi életre jótékony befolyást gyakoroljon, - jóllehet hatással volt arra is, hogy

az irodalom fogalma valamivel "kedvezőbb véleményyt"^{38.} ^{Kellson} váltotta ki az irányadó körökből, - hanem az, hogy olyan kormánynak legyen szellemi alátámasztója, amely "mindennemű határozataiban a legnagyobb fogalomzavarról tanuszkodott"^{39.} Kizárólag politikai feladatot teljesített; tollal vezetett háborút Napóleón felforgetó törekvései ellen. Reakcionárius hajlamainak ez az ország felelt meg legjobban, mert itt nyomát sem találta a szabadabb gondolatnak, ellenben még az irodalomban is észlelhetett olyan áramlatot, amely a középkor regényes szellemét igyekezett a lelkekbe ültetni.

Itt volt ő tökéletesen elemében, itt alkotta ^{nyí} a legtökéletesebb szellemi terméket, ami valaha tollából kikerült. Itt láttak napvilágot azok az utólérhetetlen mesteri emlékiratok, amelyek szerint Ausztria belső és külső politikája gyökeresen átalakulhatott volna s, amelyek Európa elnyomói ellen az egyedüli

mentséget az egyesülésben jelölték meg. A Monarchia életműködésének feltételét ő látta először abban a tervben, hogy ennek a rendszeretlen országnak a súlypontja csak Magyarországon lehet; hiszen szerinte "Ausztria egy, a birodalomnak ^{a)} kübériség révén alattvaló tartománya." ^{40. Ert a külföldi} A ~~(kiválasztott)~~ országok diplomatái is hangoztatták ~~ezt~~. De minden életrevaló törekvés hajótörést szenvedett az illetékes körök szűkkeblűségén és árnyékoskodásán. A gondolat szabadságának ~~a~~ leigázóitól nem lehetett várni, hogy szabaddá tegyék ^{az} ~~egy~~ olyan alattvaló összes tevékenységét, akinek az ~~el-veivel~~ ^{szűk} a hatalmas vereséget ért Monarchia lábraállítható lett volna. ^{hatal}

De az európai egyensúly megteremtése és biztosítása sem volt elérhető azoknak az "erőseknek, tisztáknak, jóknak" a buzgósága nélkül, akiket Gentz kitértésre buzdított és dacra szólított ^{ott} a félelmetes ellenség ellen, akinek

a nyomait Európa elnyomása jelzi, aki az "igazi európai kultúra"^{42.} megsemmisítésének a legjellegzetesebb megtestesítője. Ezeknek a mentő, építő törekvéseknek azonban Ausztria, - a szellemi mozgalmak leküzdésének a helye, nem lehetett termékeny talaja. Az osztrák fővárosban szívesen látott vendég volt a társaságbeli Gentz; csak eleinte voltak ^{írta} egyesek elfogultak ellenében, de lassanként megszokták "rut"^{43.} vonásait, és "üres tekintetével"^{43.} Lichnowsky hercegnő is kibékült, "mivel szörnyű rövidlátónak"^{43.} találta. A szellemes publicista ritka "tudományával"^{43.} is önkéntelenül ^{szívesen} ~~szívesen~~ ^{szívesen} értett egyet, mert nem tartotta "pedáns"^{43.}-nak. "Kitűnőnek"^{44.} azonban csak elragadó "társalgását"^{44.} ismerte el. Bevezetőjének könnyed folyékonyága, nyelvének bámulatos tisztasága mind elsőrendű kellékek voltak ahhoz, hogy ^{szívesen} ~~szívesen~~ ^{szívesen} mindenki előtt rokonszenvesse, közkedvelt ^{szívesen} ~~szívesen~~ ^{szívesen} társalkodóvá tegyék, aki ^{szívesen} ~~szívesen~~ ^{szívesen} Mellette soha sem

unatkozhattak, éppen ezért talán senki sem volt a félkékeny és irígy nemosi társadalomban, ki ne óhajtott volna, hogy vele minél többször találkozzék.

Az azonban már álomnak is vakmerő lett volna, hogy vele kapcsolatosan "az író szellemi becsüléséről és az ő törekvéseinek előmozdításáról"⁴⁵ tegyenek tanuságot. Sokkal megrogzaltabb volt Ausztria, semhogy ^{ott} egy elvi harc vezetője és irányítója nagy képességeiről csak fogalmat is alkothattak volna maguknak. Pedig ~~se~~ ha becsületesebben és nagyobb kitartással és lelkesedéssel küzdélmet ^{scharen} nem vezettek, mint Gentz ^{verette} azt az elvi harcot, amelyben a jelszó volt: "igazság az igazságtalanság és erőszak, hagyomány a forradalom, szabadság az egyenlőség, európai egyensúly a francia egyeduradalom ellen"⁴⁶. Az egyenlőség, testvériség meg világpolgáriság iránt való rajongást Gentzből gyökerestől kirtották az elfajult forradalom és azok a

háborúk, amelyeket Napoléonnal olyan kevés re-
 ménnel és olyan nagy kétségbeeséssel kellett
 folytatni, de annál aggodalmasabban örködött
 azon, hogy lelkéből az örökké szép és nemes u-
 tán sóvárgó érzés ki ne haljon. Ezért a küzdő
 feleknél ^{nem} megalkuvásról ^{dehalkak} nem lehetett szó. Hiszen
 azoknak a régi és tiszteletreméltó intézmé-
 nyeknek a megvédelmezéséről volt szó, amelyek-
 nek a megsemmisülése Európa teljes felfordú-
 lását vonja maga után, már pedig ^{ez volt a célja} ^{a vértörvény,} ~~ennek az~~ ~~ezön-~~
~~érnek~~ — amely a forradalmi Franciaországban
 indult meg, — ~~ez volt a célja.~~

Az amiensi béke megbénította az angol i-
 part és kereskedelmet. Britanniá ⁿ szemében en-
 nél a békénél a háború is jobb volt, ezt azon-
 ban a maga erejére támaszkodva nem merte meg-
 kockáztatni; ^{megalkotta} ~~létrehozta~~ tehát a harmadik koalí-
 ciót. Oroszország és Ausztria szövetségében
 több reménye lehetett Napoléon túlhatalmának
 a megtöréséhez. Az 1805. austerlitz-i csata

azonban a szövetségesekre, - de főképpen
 Ausztriára, - gyászos ^{könnyekkel járt.} kimenetelű volt. Kiszor-
 rult ^{Anglián} abból a birodalomból, amely ^{maradtól fogva} csak egy más-
 forma alakban állhatott ^{maradhatott még} fenn továbbra is. A ^{végt ért.} nemet-
 római császárság a valóságban ^{ért,} kiszerve-
 dett. Ferenc tanácsosai előre tudták, hogy ez
 elkerülhetetlen lesz, rávették tehát urokat
 arra "a barbár declaratio"^{52.}-ra, hogy 1804. au-
 gusztus 11. felvegye az osztrák császári ci-
 met, amivel csak annyit értek el, hogy a pará-
 dézó uralkodó végre-^{53.}valahára nevet adott a
 Habsburg-ház uradalmából összetákolt Auszt-
 riának. Gentz szerint "egy politikai solögis-
 mus"^{53.}-t csináltak, amikor "ezt az átkozott rend-
 szabályt a világgal tudatták."^{54.} Megsemmisítő
 kritikája kiméretlen szavakat szór lehetet-
 len politikájukra. Szerinte ezt a méltóság nél-
 küll való ijedtséget kifejezésre juttathatták
 volna a birodalomnak skármolyik más hasonlő-
 an előrendelt tartományában. Nem tartja alkal-

masnak ezt a hamis méltóságot arra, hogy a rangok egyenlőségét fenttartsa, mert egy osztrák császár soha nem lesz egyenrangú sem a német, sem a francia császárral. Cobentzi és Collenbach azonban - az ő legnagyobb felháborodására - büszkék voltak mestermunkájukra, amellyel most sikerült nekik "ezt a butaságot a legörültebb biterlésre odabiggyeszteni"⁵⁵. De nemcsak ők, hanem maga Ferenc is abban a hitben volt, "hogy valami nagy és vakmerő tettét vitt véghez"⁵⁶, holott ^{az csak} a későbbben bekövetkező elháríthatatlan kényszerűség gyáva megelőzése volt. A bátor Gentzet ez a megfoghatatlan ügyetlenség meggyőzte arról, hogy "Mennyire sülyedtek a hatalmasok!"⁵⁷. Kárpótlásról kellett gondoskodniok, mert Ferenc császár Austerlitz után már egyetlen olyan területtel sem rendelkezett, amelyek a szent római birodalomnak alapjai voltak. A természet becsapása lett volna Ausztria

győzelme az austerlitzi csatában. Talán soha nem állott egymással szemben ütközet előtt olyan katonai tudatlanság és elhamarkodás akkora taktikai lángésszel, körültekintéssel és pontos számítással, amekkorát Ausztria mutatott fel, amikor az ide-oda kapkodó, "hamis becsvággyal telt és páratlan vakság"^{47.}-gal meg-~~éldott~~^{rent}, tulcsapongó képzelőtehetség"^{48.}-gel rendelkező Mack tábornokra bízta a hadsereg vezetését, hogy megmérkőzzék az Európát megrendítő lángeszű Napoléonnal.

Gentznek is keserű lehetett az a kiábrándulás, amellyel lakolnia kellett azért a meg nem érdemelt dicséretért, amelyet erre a dicsőségre törekvő, alantas képességű emberre pazarolt. Alig érthető, hogy egy ilyen hatalmas szellemet annyira megtéveszthetett a Mack elvakító szónoki képessége, hogy benne a szervezési képességnek olyan magas fokát lássa, amilyennel őt felruházza. Csak a kato-

nai ismereteket teljesen nélkülöző egy tulajdoníthatott ennek a "katonai Demosthenes"^{49.}nek csak némileg is helyes ítéletet, csak a Gentsz kevés emberismerete halmazhatta el dícséretekkel az ő módszerét és azt a rendszert, amit az ügyek kezelésében reá fogott. Egy hadvezéri tehetség felismerése Gentsznek gyenge oldala volt, különben aligha tartotta volna elsőnek a nagy szavakat dobáló "miles gloriosus"-t vezéri minőségében. Képtelen volt a katonai rátermettségnek még felismerésére is. Finom szellemi csiszoltsága teljesen tájékozatlan volt a hadi taktika mezején, hogy mindenkinek eléje tette ezt a felületes embert, mindenkit felülmúlónak tartotta tábornagyi minőségében, csak azért, hogy "gyöngé, siralmas, majdnem gyalázatos jellem"^{50.}-nek nevezze őt, amikor szánalmat gerjesztően kibúvót keresett a felelősség alól. "Érélytelen ember"-nek, "ferde és félszeg gondolatokkal

telt fő"^{51.}-nek tartja ugyanazokban a szavakban.

Részrehajló, ádáz harci kedvében a következetességre keveset adó elme volt, aki győzelmi hitében még "a korzikai nemes határtalan erejű fiá"^{58.}-ból is "szinpedi uralkodó"^{59.}-t csinál, eskiről gunyolódva állítja, hogy "szégyenéből és zavarából"^{60.} nem fogják ki - menteni. Csak a "korzikai paraszt"^{61.} iránt érzett határtalan gyűlölete mondathatott vele olyant, ami biztos ítéletének a rövidsára írható, hogy éppen akkor jósol szégyenletes vereséget a hadi taktika utólérhetetlen újáteremtőjének, amikor az ezt írja az austerlitzi csata előtt, hogy az az ő "legrövidebb és leggyőzelmesebb hadjárat"^{62.}-a lesz. Egyébként ez az elfogultság, - úgy látszik, hogy - ama kor németjei között általános volt, hiszen még a nagy Goethe is éppen így leki- csinyolta Napoléont, amit egyfelvonásosaiban

* Fl. Färi und Meteli.

juttatott kifejezésre, mely időszakáról későbbben, mint szégyelni és elhallgatni valóról emlékezik meg.

A vereség által okozott fájdalom Gentz-nél megható szavakban jutott kifejezésre, amikor ama keserű szavakra fakadt, hogy "december 2-án eltűnt Európa végső reménye".^{63.} Hiv jellemzője e reménytelen fejkiáltás az akkor uralkodó közhangulatnak. Azonban még kétségbeejtőbb idők bekövetkezésének volt letéve az alapja Poroszországban, ahol a gazdasági fejlődöttség mellett a politikai, közigazgatási és katonai élet nagyon lehanyaglott. Határtalan vakmerőség volt tehát, hogy ilyen viszonyok között a porosz király a negyedik szövetségben háborút üzent Napoléonnak. 1806. október 14. a Jena és Auerstädt-nél vívott kettős csatában a porosz katonai gőgöt méltó megalázás érte.

Most már Ausztriában alig volt érző

kebel, melyben a szív meg nem remegett volna. A birodalom a védtelenség állapotában volt; okos, tapasztalt ember kellett az államhájó kormányához. Ebben a kétségbeejtő időben állította Ferenc császár Stadion Pülöpöt a kormány élére. Gentznek ez a kinevezés nem volt ingyére. Nem hitte, hogy Stadion tisztában legyen azokkal a feladatokkal, melyeknek az elvégzésére vállalkozott. Az 1805 után bekövetkezett helyzetet senki találóbban nem jellemezte nál~~la~~a, amikor azt írta Metternichnek, hogy "semmi közönségesnek nem szabad már uralkodni akarnia ott, ahol még a rendkívüli is tehetetlenné vált"⁶⁴. A minden oldalról reménytelen állapot annál nagyobb mértékben kényszeríti ki lelkéből a fájdalmat, mert Stadion megbízatásával nem is érintette a császár az ^{tan}eszközt, amellyel a menekvés megváltható lett volna. Ő Stadionban nem lát mást, mint jó "társalkodó"⁶⁵-t és elismerésre méltó

"hivatalnok"^{65.}-ot, akinek nehéz^{en} lesz a tájéko-
zódás^{land} abban az állásban, amelyre meghívták.

Őt is ugyanazok a jelenségek vezették
félre, amelyek La Rochefoucauld francia kö-
vetet megtévesztették. Ő sem ismerte fel a
hölgyek társaságában szívesen mulatozó ál-
lamférfiuban azt az erős erkölcsi érzést, a-
mely ennek a büszke birodalmi lovagnak a
jellemét teljesen áthatotta. Csak "a szónak
egy bizonyos szűkebb értelmében"^{66.} viseltetett
iránta tisztelettel. Ezt a tiszteletet is
csak^{men} az a kevés külső tulajdonság váltotta
ki belőle, amelyek gyászos emlékü elődjétől
megkülönböztették. Alapjában véve kezdő dip-
lomatának tartotta. A társas élet szórakozá-
saiban olyan örömmel résztvevő Stadion "csak
egy jobban costumizált Cobentzinek"^{67.} tűnt
fel a "zsarnok"^{68.}-ot engesztelhetetlenül gyű-
lölő publicista szemében. Nagyon sovány az
az elismerés, amellyel az akkori Ausztria e

"legkiválóbb államférfi"-a^{69.} iránt adózik ab-
ban a rövid pár szóban, ahol félig-meddig va-
ló csodálkozásának ad keserűen gunyos kife-
jezést afelőtt, "hogy a zsarnok csak ezt is
megengedte".^{70.}

Pedig ez az engedély soha nem jutott
volna a Stadion birtokába, ha Napoléonnak a
saját tapasztalatai és nem a Bécsből La Roche-
foucauldtól hozzá érkező jelentésekből lett
volna alkalma ama tulajdonságok felismerésé-
re, amelyek egy embert nagy tettekre képesi-
tenek. s, amelyek az osztrák kormány fejében
mind megvoltak. Gentz és a francia követ azon-
ban el sem képzelhette, hogy a gondtalan vi-
lágfi külseje olyan gyűlöletet takar Napo-
lén iránt, amely megmentette őt attól, hogy
a könnyelműség áldozatává legyen. Alig volt
Ausztriában miniszter, aki az állami erők sza-
bad fejlesztését tekintette volna olyan első-
rangú kérdésnek, mint ő. Ott sincs tehát Gentz-

nek igaza, ahol azt mondja, hogy, "ha hat hóna-
pon belül nem jelennek meg más emberek és
rendeletek, úgy hat év múlva már bizonyára
semilyenek sem fognak megjelenni,"⁷¹ mert Sta-
dion sokkal gyakorlatiasabb politikus volt,
mint bármelyik osztrák kortársa. Gentz azt
hozhatta volna fel hibájául, hogy a szeren-
csétlenségek idején elhagyta őt a bizalom és
bátorság, de alapjában véve reménnyel nézhet-
tek a működése elé. Abban igaza van Gentznek,
hogy "az austerlitz-i világesata"⁷² által terem-
tett helyzetnek "meg kell alapoznia fájdalom-
munkát",⁷³ de csak azért, mert azt a szerencsét-
lenség^{et} megelőzhető^{vé} tett volna, és még az ál-
tala megengedett "obiectiv, feltételes kétség-
beesés"⁷⁴ sem volt indokolt. Reménytelen hely-
zetüket megérdemelték, mert folyton csak a ré-
gi, korhadt rendszer feldozgatásán törték a
fejüket, de ezzel a rendszerrel szakitani sen-
kinek sem volt elég bátorsága.

Gentznél öltött szilárd alakot az az egyedül életrevaló eszme, hogy Ausztria állását ne nyugat, hanem kelet felé tereljék. De a mindenkori osztrák kormányok közismert előítélete és megrögzött szokása nem engedte, hogy Magyarország iránt sikeresebb politika alapozódjék meg. Kicsinyes eszközökkel csak arra törekedtek, hogy - a magyar loyaltitást legyezgetve - olyan tettet ne kövessenek el, aminek következménye ennek a tartományi rangra süllyesztett országnak a kormányhoz való közelebb hozása; de aggodalmasan örködtek azon is, hogy tulságosan szembeszökő magyarel- lenes cselekedettel hazánkat maguktól teljesen el ne idegenítsék. Az osztrák székváros intéző körei nem követték Gentz tanácsait. meg kellett elégednie azzal, hogy véleményét meghallgatták és úgy, ahogy fontolgatták. Valóban nem lehetett remény arra, hogy az ország kimerült állapotában változás álljon

be, mert a megcsontosodott családi hagyományok között felnőtt államférfiak új utakra nem mertek lépni, féltek olyan rendszabályok alkalmazásától, amelyek a szétmállott Ausztriába életet öntöttek volna. Hiába hangzottatta Gentz azt a meggyőződését, "hogy a mi ismert szereinkkel és eszközeinkkel - bármilyen művésziessen állítjuk is azokat össze, bármennyire is hisszük, hogy azok erejét ^{val} ~~enne~~, vagy ^{val} ~~enne~~ gyakorlati intézménnyel megerősítettük, - már nem lehet segíteni a világon." 74.

Ausztria szorultságának igazi természetét senki nem ismerte fel. Az osztrák államférfiak az ehhez szükséges mély belátásnak hiányával voltak. A korszerű reformok hiányoztak a Monarchiában, ezektől pedig Gentz is irtózott. Ezeknek az ígérettel hatott Stadion Ausztria népeinek hazafias érzületére, amikor az 1809. háború elkerülhetetlenné vált. Az "alkotmány" pusztá hallása olyan lelkesedést keltett, hogy

versenyezve sorakoztak a császári zászlók alá. Még Károly főherceg is a háborus párt mellé állott. Pedig a polgári hatóságok nehézsége és lassúsága kapcsolatban a tisztikar tudatlenségével és a legénység gyakorlatlanságával elkerülhetetlenné tették Ausztria 1809-ki vereségét, úgy hogy Napoléon - ,habár tulzott állítással - "dicsőséggel mutatta meg, mi a különbség Caesar katonái és Xerxes fegyveres hordái között."⁷⁵ Károly főherceg Znaimban kénytelen volt megkötni a fegyverszünetet, hogy "Ausztria el ne vesszen és a császár ide-estve alamizsnára ne szoruljon."⁷⁶ A bécsi béke lett az a határhő, amely Ausztria nagyhatalmi állásáról való lesüllyedésének legmélyebb pontját mutatta. A jöttment most már győzelmesen szeguldött végig Európán. Ausztriában nem volt többé háborus párt. Gentz lángoló harci tüze is kialudt. Ez az utolsó csapás fordulópont volt életében; más emberré

lett. Most már ő intézett elkeseredett rohamot ama kevesek ellen, akik még mindig a háború mellett voltak. A béke megkötése után Bubna tábornok érdemeinek magasztalásában ő volt a legkifogyhatatlanabb, egyenesen "a Monarchia megmentőjének nevezi" ^{tt} a kegyvesztett embert, akinek a béke aláírása után az udvartól vissza kellett vonulnia.

Napoléonnak volt fegyvertársa, Oroszország iránt tanúsított ellenséges magatartása 1810-től annyira erősödött, hogy az 1810-1811. esztendő ^{an egymásnak oltott} már ~~azoknak a folytonos sérelmeknek a jegyében zajlottak le, amelyeket egymásnak okoztak.~~ ^{között felelték le} a következő évben megindult harcokhoz Ausztriának is adnia kellett 30.000 embert ^{melle, pedig} a Napoléon oldalára, de már ekkor készültek az ellene való háborúra.

Gentz a bécsi béke után ~~már~~ tudta, hogy mit ér az osztrák hadsereg. Nem bízott benne és nem remélt tőle semmit. ^{most már csak} Most ~~már~~ csak

azt akarta menteni, ami még ^{menthető} lehetséges volt. A feltámadásba vetett hite soha egy pillanatra sem aludt ki belőle, de ~~azt~~ meggyőződéssel vallotta, hogy ezt a feltámadást az osztrák hadak soha nem képesek meghozni. Őt csak egyetlen gondolat irányította, hogy a feltámadásig tartsák meg a békét. Izzó harci vágyából semmi nem maradt meg benne. Az a remény sem kecségtette most már, hogy az ellenség fölött az eszmék küzdelmében arat győzelmet. A beszéd és a dialektika művésze tért vesztett, lelkesedése megtört, Angliával való összeköttetésének széjjelszakadása pedig politikai működésének főterétől és fő ingerétől fosztotta őt meg. Most már úgy találta, hogy sokkal öregebb, sokkal elhasználtabb, semhogy olyan rohamot vezessen az ellenség ellen, amelyhez hősiességszerűség szükséges és nem az ő most bekövetkezett fáradtsága és bázirttsága.

A politikai értelemnek ama tisztasága,
- amely reménytelensége idején sem hagyta
cserben, - képesítette őt arra, hogy egész E-
urópa helyzetét világosan lássa, de legelőseb-
ben tekintett be örökbe fogadó hazájának é-
letműködésébe, amely életműködés ^{valamely} ~~egy~~ változó
egyénséget könnyen félre vezetett volna, de
Gentz éleslátásán nem birt erőt venni. A Mon-
archia látszólagos állapota ^{állam} ~~beteleltetésének~~
szétrombólhatatlan élességét nem volt képes
megtéveszteni. Nem hitt az osztrák tábornokok-
nak, akik az osztrák kilátásokat-szokásukhoz
híven-csodásaknak festették. ~~de~~ Gentzet a sze-
rencsétlenségek megtanították, ^{nyilván} ~~hogy~~ mennyire
bizhatik az osztrák hadvezetőkben. Az ő kép-
zeletében élénk format nyert az a "rettene-
tes eset, hogy Napoléon nem talál-e mentő esz-
közt az ő művészetében még a legveszélyesebb
combinatiók ellen is." ^{78.} Kielégítően ismerte a
tehetetlen osztrák hadat, tudta, hogy "az min-

den valószínűség szerint milyen lesz." Eddig^{79.} véghez vitt teljesítményei nem tudták Gents-et arra bírni, hogy feltétlenül bizzék e katonai erő teljesítő képességében, mert annak vezetői most is olyanok, amilyenek azelőtt voltak, rátermett emberük szóhoz sem juthat, egység egyáltalában nincs benne, olyan, "amilyenek az ismert belső hiányokból kifolyólag lennie kell." ^{80.}

Ő Ausztria szorongatott helyzetében "még egy nagyon közepszerű békének is" ^{81.} nagy örömmel menne elébe. Tudja ő, hogy Napoléon "régen átlépte az ő meridiánját", ^{82.} de még mindig elég erősnek tartja ahhoz, hogy "Ausztriára halálos csapást mérjen." ^{83.} Azt a tanácsot adja tehát Metternichnek, hogy "az egyszer már kimondott rendszer mellett" ^{84.} maradjanak. Félt a Napoléon által adandó kegyelendőfőstől és a Lützen és Bautzen mellett kivívott győzelmek azt mutatták, hogy erre volt is oka. De nem -

csak ő félt, az egész Monarchiában nem igen akadt ember, aki a szomszédságban dúló küzdelmek láttára harcias hangokat mert volna hallatni, mert ebből csak Ausztria pusztulása és Napoléon új életereje merült volna fel. Az volt tehát Gentz politikája, hogy "bella gerant alii" Napoléon ellen, Ausztria meg "továbbra is képezze középpontját ^{kegyen} az ő túlereje ellen való tiltakozásnak." ^{84.} Addig pedig várják meg a "szerencsésebb pillanatot" ^{85.}, amelyről biztosan tudta, hogy "már nem maradhat ki sokáig." ^{86.} Nagyon mélyen látott bele az eseményekbe és csálhatatlan biztossággal mondott ítéletet a napoléoni hatalom tarthatatlanságáról, amikor békés politikáját nem Napoléon "erejére, hanem relativ gyengeségére" ^{87.} építette, mert Napoléon ereje most már valóban nem volt tartós.

Azonban a szövetségeseken vett győzelmei nyomán felmerültek olyan szempontok, a-

melyek Gentzet "némely pillanatban kimondhatatlanul félénkké"^{88.} tették. Metternich nem világosította őt fel teljesen arról, hogy Ausztria a szövetségesekkel való közös érdekekben "mennyiben vállalt bizonyos kötelezettségek"^{89.}-et; az ő szemében rendkívül veszélyes az a nagyhatalmi ~~allure~~^{magafantázi}, amelyet Metternich Ausztria részére ~~ismét felvett~~^{harmadik}. Tulságosan józan volt már ahhoz, hogy a háborúért való lelkesedés őt is magával ragadja, amin sokszor meg is botránkoztak a politikai ellenfelek, akiknek az volt a céljuk, hogy őt erkölcsileg tönkretegyék. Gyakran érintették ifjúkori életét, amelyet ő az élvezeteknek szentelt. Szemére vetették, hogy ez az ifjúkori ~~kihasználtság~~^{kielégítő élvezet} az oka annak, hogy most már nem képes ~~sanni~~ föllendülésre, ⁴blazírttá és kiéltté lett. Abban volt csak igazuk, hogy az ifjuság élvezeteire már valóban gyenge volt. De régi csodálatos munkasereje teljes épségében működött.

Tényes bizonyosság volt erre az, hogy e vádak elhangzása után még majdnem husz esztendőig dolgozott felfoghatatlan munkabírással, éjjelt nappallá téve, hogy a létjogosultsággal soha nem rendelkező Ausztria olyan szerepet töltsön be a német birodalomban és egész Európában, amely őt soha meg nem illette. Az az ember nem lehetett elgyengült, aki ötven éven felül még évekig az íróasztalnál dolgozott és jobb, igazabb ügyhez méltó buzgalommal adta a tanácsokat sivár-lelkű hivatalfőnököknek. Munkaserejének legteljesebb épségével és frissességével kellett rendelkeznie annak a férfiónak, aki hajlott kora dacára óriási mennyiségben termelte azokat a nagyszerű munkákat, amelyek a politikai feladatok egész gyűjteményét alkotják s, amelyek fényes tehetségének, csillogó stílusának és szónoki lendületének félreismerhetetlen bizonyítékai. Nincs abban a korban politikai

mű, amely az ő leveleihez akár a művészi elő-
adásban, akár a világos okfejtésben fogható
volna. A mai diplomácia boszorkánykonyhájából
is alig került ki valami, ami az ő hatalmas a-
gyában 100 évvel ezelőtt meg nem fogamzott
volna. Nem volt tehát elgyengült, azonban jó-
zan lett és gyakorlatias; azt meg senki nem
vehette tőle rossz néven, hogy ő, - aki az e-
seményeket olyan közről és olyan éleslá-
tással szemlélte, - a józanságba a pesszi-
mizmusnak elég erős árnyalatát vegyítette. Az
állam vezetőinek képtelensége következtében
kiállott szerencsétlenségek nem jogosították
őt fel az ellenkezőre. Bizalmatlannak kellett
lennie még legmeghittebb barátjával, Metter-
nichkel szemben is, amikor tájékozatlanságban
maradt annak egyes tervei felől, de az esemé-
nyek fejlődése kezdte azokat egész életreva-
lótianságukban napfényre hozni. Ausztria se-
regtelen, béna állapota jogos aggodalmakat éb-

reszthetett benne, amikor azt kellett látnia, hogy ismét sokat várnak a Habsburg-monarchiától és "az egész világ számít arra, hogy Ausztriát akár tárgyalások, akár háboru révén a közös érdekekben valami nagyot tenni lássa." 90.

Szinte csodával határos, hogy ez a zseniális ember sehol nem adja tanujelét annak, hogy a minden ízében recsegő Ausztria sem "tárgyalások", sem "háboru révén" nem hivatott "nagy" tettek véghezvitelére. Vagy valóban annyira "jellemtelen"-nek kellett lennie, hogy "megfizetett szolgálatait" 91. olyan cél érdekében is képes volt állítani, aminek az eléérése a józan ész csődje és a történelmi mult meghazudtolása lett volna. Azzal, hogy ő Metternichkel és nem a porosz kormányelnökkel fizettette meg magát, késleltette Poroszországnak a német birodalomban ^{előtérbe} való előtérbe jutását, amelyre Ausztriánál sokkal hivatot-

tabb volt, de nem volt a kormányzó mellett
egy Gentz Frigyes, aki kellő bérért éppen o-
lyan aggodalmasan féltette volna a porosz
jó hírnevét, mint amilyen szorongással írta
Metternichnek, hogy Ausztria "új irányt nyert
határozatain"^{92.} miatt "a veszély igen jelenté-
keny"^{93.}, mert "a dolog mintegy becsületbeli
ügy lett"^{93.}, éppen ezért ajánlja halogató u-
rának, a "becsületteljes békét"^{93.}, vagy a hábo-
ruban való részvételt, hiszen tudja, hogy Auszt-
ria létfontartása a külső államok véleményé-
től is függ, okvetlenül színt kell vallania
az osztrák kormánynak, mert különben a "világ
szemében le vagyunk alacsonyítva és meg va-
gyunk szidalmazva"^{94.}. Csakhogy a "becsülettel-
jes béke" meghatározását Gentz teljesen ma-
gának tartja fenn és nem hajlandó átengedni
"azoknak a bolondoknak, akik a közvéleményt
tírrannizálják".^{95.}

Célja változatlanul a napoleóni hata-

Mindig ennyi invadát!

lom összeomlásának elrettetése, csak azt ne-
héz eldöntenie, hogy ez a cél háborúval, vagy
békével érhető el hamarabb. Egészen határo-
zott feleletet nem ad itt Metternichnek, de
az okoskodásából, a háború és béke eredménye-
inek mérlegeléséből azt látjuk, hogy ~~é~~ a há-
borúhoz ¹⁵ ~~csak akkor indítható~~ csak akkor menekülne, ha már más mód-
ja egyáltalában nem volna Ausztriának arra,
hogy célt érjen. A Rajna innenső részének és
legalább kelet- és közép-Olaszországnak meg-
szabadítása a francia uralomtól, azok a fel-
tételek, amelyek hivatottak arra, hogy "töké-
letes" ⁹⁶ és hosszantartó békét ~~eredményezze-~~
~~nek~~. ^{ne veszítse} Gentz szerint ezek nélkül az európai e-
gyensúly helyre nem állítható, a feltételek
nem teljesülése csak fegyverszünetre ^{el} ~~vezet~~,
békét semmiesetre sem ~~hoz~~. Elismeri, hogy "a
háború ¹⁷ ~~eredményei~~ nagyobbak lehetnek" ⁹⁷, de u-
gyanakkor a tönkrement és hadsereg nélkül
^(Ausztria) való állapotában többre becsüli a fegyver-

szünet eredményeit, amelyek "könnyebben számíthatók ki." 38.

A sok vereség és veszteség kemény lecke volt Gentz számára. ~~Már~~ semmi jót nem várt a háborúzó Ausztriától, csak a békét tanácsolja hiú gazdájának, pedig így néhány évre ismét erőre kap az "elkerülhetetlen" 99. megsemmisülésre ítélt Franciaország, holott hőbb vágya nincs, minthogy "végleg eltűnjék" ^{100.} már a szó". ~~De~~ csak azt az előnyt látja "tisztá nyereség" ^{101.}-nek, amit a béke révén tudnak elérni. A későbbi tervek és rendszabályok megvalósítására csak a béke teszi lehetővé, hogy az Ausztriával közös érdekű államok még meglevő erői a "jövendő vállalkozásokra" ^{102.} rendezhessenek. Csakhogy Napoléon is éppen a Gentz által Metternichnek sugalmazott békefeltételeket találta magára nézve szerencséseseknek. Súlyos helyzete dacára sem határozhatta el magát arra, hogy a kívánt en-

gedményeket megadja, mert ő csak jövevény katonára volt, aki hazáját nem hagyhatta kisebbnek maga után, mint ahogyan annak idején átvette. Visszautasított tehát minden olyan feltevést, amely a franciaellenes európai álláspont nézőpontjából lát^{szott} üdvösnek.

Gentz el sem képzelte, hogy ennek az álláspontnak fontosabb érdeke lenne, mint "az Osztrák-monarchia fenntartása." ^{103.} Bécs nélkül élni sem óhajtott; jogosan aggódott tehát, hogy mi lesz Ausztriával, ha belekerül a háborúba. Alaptalanul félt, hogy "még egyszer szét~~fel~~ lesz robbant^{jak}ta;" ^{104.} valóságos kétségbeeséssel gondolt arra, hogy a háború^{val} elkerülhetetlen lesz. Minden rendelkezésére álló eszközzel küzd^{ott} ellene. ^{Senki} Csak az emberi eszeveszetség engedheti azt meg, hogy fogadott hazája fegyverhez nyuljon, mert, - írja Metternichnek - "ha a világ nem volna a bolondság prédája, úgy minden lelket irtózatnak kellene meg-

ragadnia az első osztrák ágyulövés hallattá-
 ra^{ios.}, különösen akkor, ha arra gondoltak, hogy
 egy háborúba bonyolódás esetén könnyen meg-
 eshetik, hogy a Napóleon kemény uralma helyett
 a regényes hajlamú Sándor cár gyenge akaród-
 zásait kell majd túrnia Ausztriának és azt
 az uralkodó hatalmi helyzetet, amelyhez a szö-
 vetségesek győzelme esetén Oroszország jogot
 formál.

Csakhogyn ezalatt Ausztria két hónapot
 nyert. A szövetségesek Lützen és Bautzen után
 nem széledtek széjjel, csak kitértek Napóleon
 előtt, aki elkövette az elkövethető legnagyobb
 gyengeséget: fegyverszünetet adott nekik, mi-
 alatt Ausztria erőltetett tevékenysége nyu-
 godtan folyhatott, a növekvő fegyverkezés be-
 fejeződhetett. A viz Metternich malmára folyt.
 1813. augusztus 11-én végleg elszakithatta
 Ausztriát Napóleontól, akinek minden alkotá-
 sát rombadöntötte az október 16.-18. tartó

lipcsei csata. Egyetlen szövetségese sem maradt, még a hosszú harcokban kifáradt francia nemzet is cserben hagyta, mire 1814. április 20. Fontainebleauban lejátézkodott a világtörténelem egyik legmegindítóbb jelenete: a világverő császárnak zokogva, csókokkal kellett bucsút vennie haláthatatlan tábornokaitól.

Most már Gentz is belehangol a nem remélt örömríadalba. Már 1813. október 12. azt írja a miniszternek: "dobog a szívem, ha a következő levélre gondolok, melyet Excellenciától kapni fogok. Ez a legnagyobb pillanat az újabb történelemben." 106.

Ilyen kifejezésekkel lépten-nyomon találkozunk a Metternichhez szóló levelekben. Valósággal eltörpíti magát az élet magaslatain vándorló, eredeti eszmékben rendkívül szegény államférfiú mellett, aki a saját képességei segítségével soha nem jutott volna nagyobb szerephez, mint, amit Ferenc császár koronázásán

1792-ben dicsőségesen betöltött, - amire rendkívül alkalmas volt, - hogy egy főnemesi társaság közepette egy koronázási bált egy főhercegnővel a karján ő nyisson meg. Egyébre rövid Strassburgban végzett tanulmányai sem képesíthették. Születési előjogai azonban mindent pótoltak és irigylésreméltóvá tették a sorsát. Családi összeköttetései olyan férfiak ismeretségét szerezték meg neki, akik pár évvel később Európa politikájára döntően folytak be, vagy valamelyik ország trónjára kerültek. Édes anyja magas állása lehetővé tette, hogy az államügyekbe korán betekintést nyerjen és az Európára kiható nagy ügyeknek középpontjába juthasson, ami magával hozta, hogy az akkori viharos idő mozgató erői nem maradhattak előtte ismeretlenek.

* Kaunitz unokájával kitűnően kiszámított házassága is az államügyekbe való be-

lépése előtt sikerült neki, volt tehát még szabad ideje, amit félig az akkor nagyon divatos természettudományokkal való foglalkozással töltött el, félig meg a legkelleme - sebb élvezetekkel változatossá tett henyélésnek szentelt. Pályafutása beszédes tanúsága annak, hogy az emlékirataiban az utókor félrevezetésére szolgáló mesék, - amelyekkel el akarta hitetni a világgal, hogy őt a politika soha nem vonzotta úgy, mint a természettudományok, - nem egyebek céltudatos kacérkodásoknál. Sokkal mérhetetlenebb becsvágy rejtett benne, semhogy a természettudományokban olyan nagy kedvét találta volna. Mindig tagadta, hogy az állami élet ⁴⁴vonzólag hatott volna rá, holott az igazság az, hogy a legfőbb ⁴⁵vágya mindig a legmagasabb állás ⁴⁶sok ⁴⁷elérésére irányult.

Elég korán érett és éles tekintetű volt ahhoz, hogy ezt ne tartsa magára nézve előr-

betetlen célnak. Hiszen nem sok kellett hozzá, csak a családi hagyományokhoz kellett hűnek maradnia, ^{mínél követségben} ~~ebből~~ kifolyólag Bécsre ^{49%} kellett egy tekintenie, mint a német hatalom és nagyság középpontjára és főképpen azt kellett vallania, hogy a Habsburg-monarchia üdve elválaszthatatlan a fennálló viszonyok változatlan fenntartásától és Ferenc császár trónjának az egyensúlyától. ~~Is~~ Ezt vallotta következetesen, amíg csak lehetett.

1801-ben 28 éves korában a diplomáciai állásokban bekövetkezett nagy változások neki is meghozták a dresdai követséget. Most már a diplomáciai karrierbe való enné belépés sorát elválaszthatatlanná tette a Dunai-monarchia jólététől.

Erre az időre esik annak az ismeretségnek ^{keletkezése} ~~a keletkezése~~, amely ~~a~~ közte és Gentz között kifejlődött barátság ^{na vezetett} ~~viszonyának~~ lett a kiindulási pontja. Ez az ismeretség Gentznek sem

jöhetett alkalmasabb időben. az utbaejtett
Dresdán éppen azzal a szándékkal haladt át,
hogy életelvéiért való küzdelmét, - amelye-
ket Berlinben a befolyásos személyek duzzó-
gása miatt folytatnia lehetetlen volt, -
Bécsből irányítsa tovább. Ezek a harcok for-
radalom-ellenes jellegükkel és a régi vi-
szonyok változatlan fenntartásának a gondo-
latával összhangban állottak a Metternich
egyéni érdekeivel. Elsőrangú praktikus ér-
zékről tett tehát tanuságot a hontalan pub-
licista, amikor mindjárt a dresdai találko-
zás után nagyrabecsülni tanulta a fiatal
osztrák diplomatát.

Ausztriában Thugut szerint "senki sem
törődik a birodalom becsületével," a politi-
kai és a gazdasági élet egyaránt olyan tüne-
teket mutatott, amelyek könnyen forradalmi
mozgalmakat okozhattak. Egészségtelen és e-
rőtlen volt az ország, aminek egyik legfőbb

oka abban rejlett, hogy Magyarországot a félintézkedések rendszerével sokáig veszélyessé, a nemtörődomséggel pedig most már hasznavetetlenné tették a Monarchiára nézve.

A legüdvösebb intézkedések Ferenc császár jellemének állhatatlanságán törtek meg. ~~Seh~~ ^{sohas} ² kérelhetetlenül nem ragaszkodott ahhoz, amit helyesnek ismert meg. Rendkívül hideg természete miatt semmiféle eszme, semmiféle nagy gondolat nem lelkesítette. Mélyebb érzésről szó sem volt nála, csak egy szenvedély hevítette: a korlátlan uralom iránt való odaadás. Jelleme mindazokat a "végzet^{es} tulajdonságokat" ^{107.} egyesítette magában, amelyek egy birodalom tönkretetésének alapjául szolgálhatnak. "Ügyefogyott lénye" ^{108.} ir-
tózott az igazi nagy és önálló férfiutól, aki nem értett ahhoz, hogy "mi-módon kell egy nehéz dolgot megkerülni." ^{109.}

Valószínű, hogy ezek az állapotok a Gentz éles tekintetét nem kerülték el, mert különben alig volna érthető, hogy az 1803-ban berlini követé lett Metternichet úgy tüntetné fel, "mint Európa és a császárság egyik utolsó és legjobb reményét."¹¹⁰ Pedig nem volt az. Nagy átlagossága ilyen óriási szerepre nem is képesíthette. A rejtély kulcsa az, hogy a viszonyok és a saját érdekeinek a hideg mérlegelése után rá kellett jönnie arra, hogy a császár törekvéseivel közössé kell tennie az övéit. Nem volt ő az "a jövődő férfiú, aki - Gentz szerint - az általános romlásnak gátat fog vetni,"¹¹¹ még pedig azért nem, mert Ausztria külpolitikájának irányát a belső viszonyok alapos ismerete nélkül állapította meg és legfőbb irányadónak a Napoléon iránt érzett saját engesztelhetetlen gyűlöletét tekintette. Arra fektette a fősúlyt, hogy az állam belső gyengeségét a külső fellépés és szereplés

nyomatékával takarja.

Az ifju grófi gavallérnak ez a külső fellépés volt a fő jellemvonása. Bőven rendelkezett azokkal a külső sajátságokkal, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy mások tetszését megnyerjék. Dresdában és Berlinben arra törekedett, hogy finom fellépésével emelje ki személye nagy jelentőségét. Emellett a tőle telhető ékesszólással igyekezett Berlinben Poroszországot a harmadik szövetségnek megnyerni, amit Gentz az örület tetőpontjának nevezett és éppen neki írta, de mentségeül hozható fel, hogy a Metternich magatartásáról sejtelve sem volt. Ha a fiatal osztrák követ előre tudta volna, hogy az osztrák-orosz had ilyen megsemmisítő vereséget szenved, valószínűleg Gentz meggyőződését fogadta volna el és nem buzgólkodott volna azon, hogy Poroszország felett olyan szigorú ítéletet mondjanak, amely

ennek az államnak meggyalázása volt. Lassanként rá is jött erre az álláspontra és a szövetség hadviselését és diplomáciáját éppen olyan kérlelhetetlenül bírálta mint Gentz.

Austerlitz után rajta is erőt vett az a bizonyos "objectiv kétségbeesés", amely Gentzet még korábban hatalmába ejtette, hiszen "a csapás a testet legnemesebb részeiben érintette," ^{112.} "és mi már régen lealacsonyodtunk a halottak osztályába". ^{112.} Nem kételkedik abban, hogy a birodalom talpraállításához szükséges eszközök ^{meg} vannak, csak azt az embert ^{nem} ismeretlen ^{te} előtte, aki ezeket az eszközöket alkalmazni képes volna. Ezenkívül tudta azt is, hogy ennél még egy nagyobb baj is van: "a mindenható pártok" ^{113.}, amint Gentznek írta, akik nem tűrnék azt, hogy egy rátermett férfiú üdvös intézkedésekkel kísérletet tegyen a beteg ország lábraállítására, mert ezek minden i-

lyen érvényesülésnek esküdt ellenségei voltak.

Az egvesülést mégis szükségesnek tartja, mert csak ettől reméli, hogy a lelke mélyéből gyűlölt francia hatalmi kolosszus megdőljön. Nem korlátot akar szabni Napoléonnak, ~~ezzel~~ - szerinte - nem érhetnek el eredményt; "ezért volt ismét az utolsó coalitio alapnézeteiben a pusztulás lényege."^{114.} Sokkal gyökeresebb módot szeretne, szerinte "le kellene őt igázní, elpusztítani és fel-darabolni az országát",^{115.} mert, - írja tovább, - "aki nem akar leigázní, maga igáztatik le"^{116.} és még azt is meg kellett érnie, hogy erre az igazságra éppen a gyűlölt Napoléon szolgáltatott "rettenetes bizonytságot".^{117.} Fogadkozik azonban barátjának, hogy - "feltétlenül"^{118.} - mindamellet nem esik kétségbe halála órájáig, addig pedig hiszi, - írja ugyanakkor, - hogy "még reményre van kilátás."^{119.}

Most azonban a nagyon is friss események hatása alatt elveszettnek mondja a világot. Pedig még nagyobb megpróbáltatások vártak rájuk. A negyedik szövetség vereségét követő tiltsiti béke összeroppantotta Poroszország hatalmát is.

Megint Páris lett az európai ügyek középpontja. A francia császár még a Poroszországba való bevonulás előtt követelte, hogy az osztrák követ addig is Párisban tartózkodjék, amíg ő a harctéren foglalatoskodik. Tetszése szerint játszott a beteg Ausztriával. Be kellett a világ előtt bizonyítania, hogy a szerencsétlen állammal nagyon jó lábon áll. Kevéssel a Poroszország ellen való megindulás előtt 1806. augusztus 2-án tehát Metternich mint osztrák követ a francia fővárosba érkezett.

Metternichnek ez a Párisba való áthelyezése aggodalommal tölti el a Franciaor -

szágot mérhetetlenül gyűlölő Gentzet. Rélti barátját a bemocskolástól, amit a tisztátalan francia légkörben el nem kerülhet. Rettegés fogja el, hogy Metternichet is úgy elvakítja a francia császárság fénye, mint már oly sok mást. Tart attól, hogy a Monarchia képviselőjét is rabul ejti a Napoléon rábeszélő tehetsége. Alaptalanul aggódott, mert Metternichnek fogalma sem volt az ilyen elvi félelemről. A francia császári udvarban is ragyogott, ott is ünnepelték a csinos gavallért. Napoléon kiszámított bizalmaskodásai elől épp oly kevésbé zárkózott el, mint amilyen jól érezte magát a császár testvérének, Carolina Muratnak és a császári udvar más előkelő hölgyeinek az ölelései közepette. A szép hölgyekre különösen sok gondot fordított. Főképen párisi követsége idején foglalkozott velük örömmel. Az volt a célja, hogy politikája tevékeny részeseivé

tegye őket, ezért lankadatlan kitartással hódolt nekik. Abban az időben még tökéletes épségben tulajdona volt az a rokon-szenves képesség, hogy a nemes célok lángoló odaadással töltötték el. Az volt a felfogása, hogy hazájának egyetlen halálos ellensége van: a francia császár. Az iránta táplált mélységes gyűlölete megóvta őt attól, hogy a ledér társaság rabul ojtassa. Bármennyire elmerültnék látszott a laza erkölcsű sürgés-forgásban, arra féltékenyen vigyázott, hogy a hatalmas férfiú erejének a gyökerét megismerje, ennek a beható tanulmányozása mindig előbbre járt nála az udvarban elérhető gyönyörűségek-nél. A Napoléon jellemének beható megismerése céljából a megaláztatásokat is nyugodtan viselte el; nem bántotta őt, hogy a porosz háború ideje alatt "a nyilvános emlékszübrok szerepét" kellett játszania, ar-

ra még gondolnia sem lehetett, hogy diplomáciai tevékenységet fejtessen ki. Napoléon gondoskosott arról, hogy ilyen tevékenységre egyetlen külföldi követ se nyerjen teret.

Mindenki láthatta őt, de ő semmibe sem nyerhetett betekintést. Nem csoda tehát, hogy Napoléon látszólagos helyzete tévuttra vezette. A Pireneusi-félszigeten fellángoló lázadásból, az ezt nyomán követő megtorló háborúból és abból az idegenkedésből, melyet a császárság katonái és politikusai a háborús világpolitikával szemben tanúsítottak, ~~azt~~ azt a hamis végkövetkeztetést merítette, hogy a Napoléon alaperejének a megrendítéséhez csak egy hősiesség nekirobanás szükséges. Meglehetősen mesteri stílusban megalkotott sürgönyökben és emlékiratokban juttatta kifejezésre élete jelszavát: a dőlő hódító ellen való háborút. Elhírte-

lenkedő reménykedéseért őt illeti a vád, hogy Ausztria 1809-ben idő előtt megmozdult és félrevezetésen alapuló harcias jelentései után indulva elvázott.

Ausztria szóttörése után éppen úgy, mint Gentz, ő is egészen más hurokat pengget. Azokból a harc^{hoz}izzó, lelkes szavakból, - melyekkel a zsarnok ellen a népek felkelése mellett foglalt állást, - nem maradt meg semmi. A gondolkozásmódjában beállott mélyreható étváltozással vette kezébe a vigasztalan helyzetben levő állam külügyeinek a vezetését. Más államférfiu visszariadt volna attól, hogy olyan felelősséget vállaljon magára, amely egy ilyen mélyen sújtott állam vezetésével együtt jár.

Metternich azonban azzal a lelki nyugalommal kezdte intézni az ügyeket, amelyek alapja a becsvágyát kiegészítő nagy-

fokú önbizalomból származott. Éppen azért hitte, hogy nem állhatnak elő olyan viszonyok, amelyekkel dicsőségesen megküzdeni képes nem volna. Gentz - érthetően - meg is ütközött a 36 esztendőös vezető miniszter nyugalmán és biztosságán.

Hettenetes undor fogja el a Metternich simuló, könnyen hajló, mindig kitérő politikája láttára. Erre a politikára egy elvei - hez makacsul ragaszkodó államférfiu alkalmatlan lett volna, ellenben a ruganyosság - nak és simulékonyságnak olyan bőséggel felruházott politikus, mint Metternich, merészelhetett ilyet. Az őt jellemző körmönfont ravaszság most mélyen józan vonással egyesült benne. Óvatosan haladt előre, nem ragaszkodott ahhoz a gondolathoz, amely a Napoléonnal való feltétlen ellenségeskedést tanácsolta. A leéggett Európa kétségtelen tényét hallgatagon elismerte. Megalkudott azzal a kényszerűség-

2

gel, hogy az osztrák fegyverekhez nem fűzhet reményt, hogy szó sem lehet ellenállásról; számolt az adott helyzettel, megérlelődött benne ^{az} a meggyőződés, hogy a napóleoni nagyság ellen a lángoló beszédek semmit sem érnek és ő szalon-intrikákkal el nem disputálható.

Ez a politika az, amit Gentz is elfogadhatónak tart. Ő sem táplálja ^{olyan} azokat az ébrándokat, hogy a dolgok az emberi akarat-hoz alkalmazkodnak, ő sem vallja többé, hogy a világ kormányzásához néhány általános rendszabály elegendő. Ő is józanul, és a tapasztalatok s hosszas tanulmányok után éretten hangoztatja, hogy a világ és az ember között csak kölcsönös uralomról lehet szó. A gyakorlati politikában az adott pillanattal való számolást tartja a legnagyobb művészetnek.

Metternich tetteit humánus nézetek

soha nem irányították, arra sem adott sokat, hogy jogos- és igazságos-e az a politika, amit követ, jó szerencséje mégis oda segítette, hogy az a működés, - melyet hazája élén a lipcsei csatáig kifejtett, - egy időre nagyon helyes gyakorlati politikának tűnt fel. ha befelé nem is, de legalább kifelé. A szabadságharcokig terjedő idő alatt abban a helyes meggyőződésben volt, hogy nem szabad Ausztriát a biztos halálnak kitennie azzal, hogy a napóleoni küzdelmekben az első vonalban harcoljon. Ezekben a nehéz időkben politikája vezérelvül a szövetségesek unszolásával szemben tanúsított esőkönyös ellenállást tekintette. Hitte, hogy a nem régen porig alézott büszke császárságnak nem szabad meghalnia. Erős remény éltette, hogy el kell jönnie annak a napnak, amelyen a Monarchia döntő hatalomként léphet fel Napoléonnal szemben.

Addig azonban vértia kellett és játszania a kétszínű játékot, amelybe az "egészen véve értelmes"^{121.} császárt is sikerült bevonnia. A létfenntartás ösztöne azt sugta neki, hogy Ausztriáról a fővesztély még nem mult el; vértia kell. És ő várt rendületlenül. Halogató politikájából nem zökkentette ki sem a napoléoni hatalom területnyerése, de az sem ingatta meg, hogy időközben ez a hatalom le is aprózódik. Nem akarta, hogy Ausztria harmadszor is feláldozza magát Európáért; a Monarchia gyenge volt arra, hogy még egy vihart túl-élhessen.

Gentz reményeinek már régtől fogva egyetlen eszme adott életet; minden számításnak a háttérben ez az eszme nyugodott, nem válhatott meg attól a gondolattól, hogy Napoléon "uralma minden oldalon lehanyatlóban van, csillagai lehullanak",^{122.} csak várjanak a megváltás napjára. És ha a "házi

szellem¹²⁵ ragyogó tollát ilyen biztató gondolatok hagyták el, a külügyminiszter sem akarhatta, hogy Ausztria ismét kísérletet tegyen a francia sas szárnyainak a letérésére. Hiszen a Pireneusi félsziget a világbirodalomra már régen rányomta az enyészet bélyegét. Türelmesen várták hát az eljövendő napot.

Tudjuk, hogy Napoléon Tilsitben 1807. július 7. nemcsak békét kötött Sándor cárral, hanem védő- és dacszövetségre is lépett vele. Ez a félelmetes szövetség megfojtotta Európa közepét. Jól sejtette Ausztria külügyminisztere, hogy ez a szövetség nem állhat fenn sokéig. Abban sem tévedett, hogy a robbanásnak Párisból kell kiindulnia, ahol a bémulatos szerencsésjétől elszóditott császár úgy hitte, hogy hatalmának nincsenek többé korlátai, neki minden szabad. A szárazföldi zárlat után azonban a

két uralkodó között levő benső barátság hidegebbé lett, a köztük levő meg hasonlítás egyre élesebbé vált.

Metternich kétszínű, de Ausztriára nézve okos játékot kezdett. Nem sok gondot okozott neki, hogy e cél érdekében huszonegy császár ivadékának kellett a "felcseparedett" -hez nőül mennie. Azon sem sokat aggályoskodott, hogy a másik oldalra is ígéreteket tegyen, amely ígérek azonban semmi kötelezettséggel nem jártak. Meg bírta állani, hogy ne adja oda Ausztriát szőröstül-bőröstül Nápoléonnak, ahogyan azt a franciákon kívülálló hatalmak állították. Természetesen az a gondolat sem kísértette, hogy ^{szükségével} országát Oroszországhoz ^{kapcsolja} csatolja, sőt ez utóbbi felett megbotránkozásának adott kifejezést azokban a szavakban, amelyeket Gentz gyűléssel és megvetéssel bocsátott közre akkor, amikor Kutusov fegyverre hívta a németeket. Szemük-

re lobbantja az oroszoknak azt a sok csalást, hűtlenséget, árulást és kifosztást, amelyben mindnyájuknak osztoznia kellett. Ugyanekkor titkos biztatást küldtek az oroszoknak, hogy attól a 30,000 embertől nem kell tartaniuk. Ennyivel hozzá kellett járulnia a Napoléon által felajánlott szövetséghez. Metternichnek azonban azt az előnyös helyzetet is sikerült kiverekednie, hogy Ausztriát a 30,000 emberen kívül semmire nem kötelezték. Kivitte, hogy Ausztria megmenekült azoktól a terhektől, amelyek a "nagy hadsereg" élelmezésével együtt jártak. Azt is sikerült kikerülnie, hogy a francia hadsereg osztrák területen vonuljon fel. Elég félelmet okozott ennek az óriási hadtömegnek az osztrák határ mellett való továbbhőmpölygése. Metternich örvendett, hogy hintajátéka eddig sikerült és rendelkezésére áll a kivívott kis mozgási

szabadság. Nem hitte, hogy ez a hadjárat megbuktatja Napoléont; még a "grand armée" megsemmisülése után is remélte a francia császárral való békét. Ennek a közvetítésére vállalkozik egyedül politikája új levegőjében 1812 után.

Ezt a politikát Poroszország gyávé-
nak bélyegezte. A tüzes porosz hazafiak *híghid*
ebben a mozdulatlanságban valóban nem lát-
hattak mást bénaságnál, erőtlenségnél, sőt
akadtak, akik egyenesen árulást láttak benne.
Pedig csak az történt, hogy a sok hábo-
ruban kimerült Ausztria képtelen volt ar-
ra a páratlan feláldozásra, amely Poroszor-
szágot ezekben a rendkívül nehéz, de éppen
ezért gyönyörű napokban elragadta. Auszt-
riát a sok vereség és mérhetetlen vesz-
teség nem jogosította fel arra a győzel-
mes hitre, amely a lelkes poroszokat arra
birta, hogy mindenüket kockáztassák.

Metternich tevékenységének az aggodalmas-
ság és gyengeség jegyében kellett tovább
haladnia. Rendkívül önző osztréknak kellett
lennie, sok szemrehányást kellett eltűrnie,
de nem téveszthette szem elől a fenyegető
orosz hatalmi igyekvéseket, nem volt tehát
szabad magát a kitért orosz karokba dob-
nia, mert csak így juthatott segítséghez
Poroszország az Oroszországhoz való csat-
lakozás törekvésében.

Ausztriának reménye sem lehetett ah-
hoz, hogy teljes mozgási lehetőségének bir-
tokába jusson, amíg Napoléon hatalmas ere-
je megfelelő súlyba nem ütközik. Hazája
mozgási szabadságának a szemeltartása
volt az első kötelessége, a célból csak
lépésről-lépésre oldozhatta azt fel a
francia szövetségtől. Elhamarkodásra gon-
dolnia sem lehetett, a közvetítés felaján-
lásához kellett tehát folyamodnia, hogy ez-

alatt az idő alatt állama hozzáláthasson a fegyverkezéshez, ami szabad mozgására elősegítőleg hat. Soha nem nézett ő a messzi jövőbe, mindig csak arra törekedett, hogy a legközelebbi elérhetőt üsse nyélbe. Azért vállalkozott az általános béke közvetítésére. Azt nem merte megkockáztatni, hogy végleg szakítson Napoléonnal, mert ezzel menthetetlenül megkapta volna Ausztria a kegyelendőséget. azon buzgólkodott tehát, hogy a hadakozó felek fegyverszünetre lépjenek egymással. Napoléon gyengesége következtében ez a célja is sikerült. A szövetségesek széthúzásához kötött aggodalmait is eloszlatták a Lützen- és Bautzennél szenvedett vereségek.

Nem úgy Gentz félelmét, akinak már az is elég volt, "ha Ausztria, Orosz- és Poroszország továbbra a legszorosabb összeköttetésben maradnak egymással," ő már nem tar-

totta helyesnek Metternich további eljárását, ebben már a tiszta előrelátás hiányát ismerte fel. Szerinte az ilyen komoly ügyek intézése nagyobb megfontoltságot követel és kifogásolja azt a gavalléros modort, amellyel a miniszter a szerencsétlen ország vélságos perceiben az ügyeket intézi. Metternich azonban fensőbbbséges mosolygással megy el az aggodalmas segítőtárs panaszai mellett és a fegyvernyugvás alatt növeli az osztrák fegyverkezést. A prágai béke tanácskozásán azalatt folytonosan fokozza a Napoléontól való követeléseket, - termékeszetesen -, az eredeti célhoz, az általános békéhez most is ragaszkodik. Napoléon azonban az egyre növekedő kívánságoknak nem tehet eleget, Franciaország nagyfokú korlátozásba nem mehet bele, aztán arról is tud, hogy apósa barckedvetlen. Mikor azonban azt látja, hogy az osztrák megbízottak ál-

kön Metternichkel jobban és jobban az orosz-porosz-rész mellett való állásfoglalásnak a hívei, a semlegesség fejében hajlandó arra, hogy Ausztriának visszaadja Illyriát.

Ez az eredmény Gentzet "az értelmes lehetőség törvényei szerint"^{126.} teljesen ki-elégítette, minden egyebet rögeszmének és üres szónak minősített, az Illyr tartományok visszaadására ő már kezét csapott volna.

De Metternichnek már egészen más motuskált az agyában. A világ előtt továbbra is a békeközvetítő szerepét játszotta, titokban azonban Trachenbergben megkötötte azt a szerződést, amely a Monarchiát az orosz-porosz-szövetség oldalára állította.

Fitogtató önteltsége Fontainebleau után minden nehézség nélkül felébreszthette benne azt a hitet, hogy a megrendithe -

tetlen politikai világszisztemnek ő az a-
tyaestere és, hogy Napoléon bukásáért Eu-
rópa csak neki tartózkodhatik hálával. Hi-
szan a nem rég még annyira húzódozó Gentz
szemint ő is volt a háttérben
is őt tartja a hadseregnek, egyedül neki
tulajdonítja Napoléon leverését, tőle vár-
ja a véghez juttatást is, nem pedig a ka-
tonai hadműveletektől, amelyekre nem nagyon
számított. Sokkal jobban ismerte az osztrák
állam elerőtlenedettséget, semhogy annak
hadaihoz nagy reményeket fűzhetett volna.
A magasrangu tisztekkel való gyakori é-
rintkezései pedig tulszagos pontos adatok
birtokába juttatták az új hadsereg minden
tőren való hiányosságáról, hogysen nagy
bizalommal lett volna iránta. Ezek tudatá-
ban jogosan ragaszkodott ahhoz a félénk
magatartáshoz, amelyből olyan hosszú ideig
még Metternich sem mozdíthatta ki.

Most azonban ő sem fukarkodott az *üvéndetés*

rönteljes elismerés kifejezéseivel. A kül-
 ső tulajdonságainál fogva szeretetremóltó
 főnöke hintapolitikája legfrissebb ered-
 ményét - szokása szerint - ő is igazságos-
 nak tartotta és sietett tudtára adni, hogy
 - "nagyobb dolgot elődeink alig álmodtak,
 de még kevésbé vittek véghez." ^{126.} A "népek
 csatája" megnyeréseért exaltált lelki álla-
 potában olyan megjutalmazásban szeretné
 részesíteni a fenhéjazó minisztert, amely-
 nek nagysága a kortársak erejét meghalad-
 ja, egyedül a történelem segítségével van
 reménye, hogy ezt a hatalmas feladatot e-
 setleg megoldja. "Kimondhatatlan szeren-
 cse" ^{127.}-nek tartja, hogy a gondviselés a nagy
 ember közelébe állította. Kétségtelen, hogy
 a dresdai találkozás járt az eszében, ami-
 kor azokat a bátértelenul hízogó kifeje-
 zéseket megformálta, amelyekben hálát re-
 beg a Mindenhatónak, hogy a dicső férfiú

kiválóságát már akkor felismerte, amikor még a világ nem is álmodott arról. Végtelen boldognak érzi magát, hogy előérzete helyesen irányította őt, amikor nagyrahivatottságában rendületlenül bizott. Leírhatatlan megelégedettséggel érzi, hogy milyen helyesen járt el, amikor ösztönét követte és Metternich mellé állott. Valósággal az Isten ujját látja szíve sugallatában, amely arra készítette őt, hogy a fiatal diplomatát már akkor tisztelje és imádjá, amikor még alig vettek róla tudomást. De legnagyobb öröme hangolja az a tudat, hogy Európának ez a felülmúlhatatlan nagysága most sem vonja meg tőle segítő kezét, hanem "e dicsőség^{es}telies és igazságos diadal eme pillanatában is éppen olyan jóakaratú velem szemben, mint azelőtt." ^{128.} Most csak fonkolt gondolatok töltik el, ez a pillanat nem engedi, hogy olyan érzelmek vegyenek erőt rajta, amelyek e rendkívüli nap magasz -

tosságába valami közönségeset vehethetnek. Szen az örömteli napon nincsen számára méltóbb feledat, mint az, hogy rendkívül kiadósokat írjon, a városokat kivilágíttassa és az emberek elragadtatását a legmagasabbra fokozza.

A rövidlátó miniszter iránt való lelkesültségét még akkor is hangoztatja, amikor annak politikai tervei benne félelmet ébresztenek. Ezt a félelmet azonban eloszlatja a miniszternél feltételezett "bölcsesség" és "magas megfontoltság"⁽¹²⁹⁾ tudatával. Határtalanul alázatos bizelgéssel neki tulajdonít minden érdemet abban az általános ujjaszületésben, amely - szerinte - a háború befejeztével Európának osztályrészeül jutott.

Annak az "imádott herceg"-nek hódolatot parancsoló bétorsága, rendithetetlen nyugalma és mély bölcsesége, az ég ritka

kegyéből részeül jutott kiváló személyes tulajdonságok póratlan összessége, az állam-férfinaknál eddig még nem tapasztalt alkotó művészet és szervező erő, a legkésőbbes helyzetekben megnyilvánuló biztos ítélőképesség és tájékozódottság s minden ellenzékkel és érménnyel szemben tanusított férfias téntorithatatlansága kapcsolatban azzal a ritka önzetlenséggel, amely még a dicsőségről is lemond, mindezek a tulajdonságok magukkal hozzák, hogy Európának csak egy igazi felszabadítója lehet: a "kegyes herceg."

Az a megelégedettség azonban, amely ezeket a meg nem érdemelt dicsőimnuszokat kiváltotta Gentsből, csakhamar teljesen eltűnik, mert Metternich politikája olyan irányt vett, amelyet csak ~~(nem)~~ a harcoló hadseregek diadalai diktálhattak. Ezek Gentset befolyásolatlanul hagy-

jék, sokkal jobban ismeri Ausztria gyengeségét és sokkal régibb keletű néla az Oroszország iránt érzett gyűlölet, semhogy ne ajánlana Metternichnek a gyors békekötést. Rettenetes vészjósló kiáltásokat harsog annak a politikának a láttára, amely Napoléon bukásához vezetett és a Bourbonok trónrajuttatásával nyert befejezést. Metternich tudja ezt és elfoglalt álláspontjának magyarázására az európai közhangulatra hivatkozik. Ezzel mentegeti magát a tudós munkatárs^a előtt, amikor azt írja neki: "Őn a Bourbon-hangulatot egész Európában egyformának fogja találni." ^{132.} Gentsz is mindenütt ezt látja és éppen ezért lepődik meg, de az ő nézete egészen más. ^{133.} Már csak azért is ellene szegül XVIII. Lajos visszahelyezésének, mert minden gonosz fej és bolond óhajtja azt." De nemcsak ez az argumentum ad verecundiam ad irányt az ő

politikai magatartásának. Hosszas töprengés és a kérdésnek minden oldalról való megfontolása után is igazat ad magának, hogy ehhez a meggyőződéshez ragaszkodik, ámber egyetlen embert sem talál, aki vele egyet értene. Ő a Bourbonokat csak abban az esetben látná szívesen a francia trónon, ha orosz volna; "mint német, mint osztrák, sőt mint egy belső, szenvedélytelen angol is, valóban nem." ^{133.}

Felfegyverzetten, férfiasan, egymaga szembeszáll "a világ vad és értelmetlen orditozásával", ^{134.} noha tudja, hogy az "előtt az ilyen eszméket úgy el kell dugni, mint halálra méltó gonosztettet." ^{135.} Neki már elég volt a harcokból, újabb győzelmek után nem vágyódik, a "Napoléon megérdemelt büntetésével" ^{136.} betelt szíve bosszuvágya.

Metternich betekintést engedett a zsebnélis titkárnak azokba az aktákba, amelyekben a szövetségesek leszövegték azokat az

alapelveket, amelyek álláspontul szolgáltak nekik a Napoléonnak felajánlott békefeltételekre és a francia dinasztia fenntartására, vagy letételére.

Gentz megérti, hogy a győztes szövetségesek előnyeiket ki akarták használni és a Napoléon hódító terve felett való aggodalmukat el akarták oszlatni. De sokkal "célszerűbbnek, kifejezőbbnek és nemesebbnek"¹³⁷ tartja, ha a vonalak össze-vissza húzogatósa helyett azt a nagyon egyszerű formát fogadják el, hogy "Francziország a forradalom előtt való határaiban,"¹³⁸ mint-hogy a megalázó vonaltervezetek helyett Napoléon is szívesebben írta alá azt az alapot, hogy "a régi Francziország".¹³⁹ Gentz úgy hiszi, hogy Napoléon "éppen olyan büntetlenül vonulhatna vissza a régi francia határok közé, mintén a franciák belátják, hogy sem a Bourbonoknak, sem valamely más souverainnek nem engedélyez-

nének jobb határokat az ő helyében." ^{140.} Csak alkalmat kellett volna Metternichnek találnia arra, hogy felvilágosítsa őt arról, hogy a Bourbonokkal ez a béke minden pillanatban megköthető és, hogy még a legjobb akarói is ajánlhatnának-e neki kedvezőbb feltételeket "egy olyan pillanatban, midőn már a trónon maradása is éppen elég el-
lentmondásra találna." ^{141.} Gentz azon a meggyőződésen van, hogy "minden oldalról békére kész szolgákkal támogatva talán nem maradt volna minden eredmény nélkül az ilyen beszéd-mód." ^{142.} Metternich azonban ezt elmulasztotta, így tehát nem kerülhették el a dinasztia nyaktörő kérdését. De legnagyobb ellenzésre talált Gentznél Metternich aktáinak másik pontja, melyben a dinasztia fenntartása-, vagy fenn nem tartására vonatkozó alapelveket juttatta kifejezésre szűk látókörű főnöke.

Nyiltan kijelenti az önhitt miniszternek, hogy ez az alapelv benne "sohasem fog védelmezőre találni." ^{143.} Ezt a tételt h a m i s n a k tartja, mert ezt követeli a háboru joga, az állam biztonsága felett való gond és önfenntartás, ^{és egy köztársaság} végül pedig azok a jogi viszonylatok, amelyek az összes uralkodók felségközösségéből származnak. Nemcsak joga, hanem bizonyos esetekben kötelessége is egy önálló uralkodónak ^{hogy} "közvetlen és tevékeny részt vehet ^{az} a szomszéd államok kormányformájának lényeges változásaiban." ^{144.} Nem tartja lehetségesnek, hogy egy önálló uralkodó egy másik önálló uralkodó ^{nak} letevését határozottan kérhetné; de biztosan állítja, hogy sok esetben a legkiválóbb okok és a legteljesebb jog felhatalmazza az uralkodót arra, hogy szót emeljen egy másik ^{nak} letétele ellen.

H o m l á s t h o z ó n a k azért

mondja ezt az alapelvet, mert feltétlenül magában foglal egy másikat, amely nélkül ez el sem képzelhető; ezt pedig az osztrák császárság politikusai soha nem fogadhatják el, minthogy "a tisztán monarchisztikus eszmével a legőlesebb ellentétben ^{all} van" ^{145.} és éppen ezek a zavaros idők a legkevésbé alkalmasak arra, hogy elfogadhatónak tekintsék, sőt remegés nélkül meg sem hallgatható.

Metternich ^{nek} ama következtetés álláspontja, hogy a kormányváltás kérdés tisztán nemzeti kérdés, Gentzből a visszafojtott bosszúság kifejezéseit kényszeríti ki. A legjogosabb felháborodás hangjait ^{ny} tompítja az öntelt miniszter kétségbeejtő rövidlátása felett, amikor csak "félrelmes álomnak" ^{146.} minősíti azt az eljárást, amellyel az a kezdeményezési jogot a nemzetre ruházza és azt vallja, "hogy tőle

függ, el akarja-e tártani a valóban uralkodó souveraint, vagy nem".¹⁴⁷ Betetőzi könnyelműségről tanuskodó művét azzal, hogy ezt a vészthozó elvet éppen Ferenc császárral szentesített, akinek életfeltétele volt az a meggyőződés, hogy az uralkodói hatalom isteni eredete kétsógen felül áll.

A népjogok eszméje ellen fíradhatatlanul küzdő előharcos "az igazságnak leg-alább a látszatát"¹⁴⁸ észreveszi azokban az angol fölfogásokban, amelyek a souverainitás- és a népfelségről kialakultak. Az ő alkotmányuk a souverainitásnak három alkotó részét ismeri: a parlament két házát és a királyt. Ebből kifolyólag előfordult, hogy olykor viharos idők az első kettőt a király felelősségrevonására és a trónjától való megfosztásra ragadták. Az angol állanteóriák legnagyobb része arról is gondoskodott, hogy ott "a népnek tömegesen

valami permanens souverainitás-fajtsát^{149.} tulajdonítsanak, amit a dolgok rendes folyása szükségtelessé tesz, de, mihelyt rendkívüli esetek állanak elő, azonnal érvényesíti a jogát a legfőbb hatalom gyakorlására és azt cselekszi, amit éppen jónak lát.

Nem így az olyan államban, ahol a megsztott souverainitás szóba sem jöhet. Egy ilyen országban a nemzetnek ama joga alatt, amely a souverainitás felett rendelkezik, "csak ez a legutóbbi érthető."^{150.} Az angol hi-pokrizis jónak látta, hogy ennek a permanens souverainitásnak a fogalmát a nyakába akasz-sza olyan nemzeteknek, amelyeknek a vérmeér-séklete a higgadt britt~~on~~^{on}-tól merőben eltért. Az angol nép nyugodtságával megfért ez a hatalmi tudat, nem kellett attól tartaniok, hogy felfordulásra ad alkalmat, megajándé-koztak hát vele másokat is. Ha valami kérv lett volna belőle, bizonynyára nem tették

volna.

Mz az angol következetesség a jövőbe nem látó Metternich legnagyobb megelégedését vivta ki, diósította az ál-nagylelkűséget. Gentz pesszimizisztikus éleslátását azonban nem homályosíthatta el. Ő semmi érdemet nem tulajdonított neki, sőt ^{de} azt látta, hogy "bizonyos esetekben végtelen bajokat okoztak." ^{181.} Gentz egyenesen ennek a szerencsétlen alapelvnek tulajdonítja azt a rettenetes romlást, amelynek özöne Spanyolországra zúdult. A hirtelen lobbanó spanyol jellem ennek a mérhetetlen hatalomnak a tudatában talán soha be nem gyógyuló sebet ejtett hazájá ^{ma} amaggy is elég beteg testén. Kikel tehát Metternich ama szándéka ellen, hogy ebben a felfordulást-hozó gondolatban Angliát fogadja el mintául, mert olyan tisztán monarchisztikus állam, mint Ausztria, a Britt-birodalmat ebben az alapelvben a leg-

kevésbbé ^{sem} követheti. Husz éves lankadatlan
küzdelen gyűlölete hull a porba, ha Metter-
nich nem meri eldobni ezt a rájuk nézve
veszedelmes eszmét, amelyre annyi dicsőítő
szót pazarolt. A permanens népsouverainitás
az elégedetlen tömegnek mindig a legalkal-
masabb ok ^{ad} lesz a lázongásra; az az elv, az a
tulajdonképeni sarok, amely legmegfelelőbb
arra, hogy minden gyűlölt forradalmi mozga-
lom körülötte forogjon. Átható okfejtése ta-
lán egy államban sem lett volna annyira be-
lyánvaló, mint éppen a különféle ~~(népvezetők)~~
népekből erőszakosan összetákolts Ausztriá-
ban. Óva figyelmeztette tehát gazdáját, hogy
ezeknek az elveknek még a hallgatólagos el-
ismerése is vészthozó, mert vele az ország
alapjaiban rendül meg.

Vágkövetkeztetésének ~~az~~ eredménye nem
talál olyan címet, amely alkalmas volna arra,
hogy a francia nemzet trónvesztettnek nyil-

vánithatná Napoléon császárt és családját.
Két olyan okot lát, amelyekre támaszkodnia
lehetne. Az egyik: ~~az~~ ^{ur} ~~ur~~ ^{al} ~~al~~ ^m ~~m~~ ^{án} ~~án~~ ^a ~~a~~ ^k
j o g t a l a n s á g a , a másik: a h a -
t a l o m m a l v a l ó v i s s z a -
é l é s .

Gentz ^{sem} ~~ugy~~ találja, hogy az első kérdés
sokkal súlyosabb és bonyolódottabb, semhogy
az ~~csak~~ ^{csak} olyan rövid ⁱⁿ ~~letérgyalást~~ ^{reprezentáció} igényel-
ne, ^{mint ahogy} ~~amilyenre~~ sok silény politikus ^{hüvely} ~~érdeme~~
síti. A jogos vélemények is az ő helyes okos-
kodása mellett szólanak, amikor azt a meg-
győződését hangoztatja gazdája előtt, hogy
Napoléon nem volt b i t o r l ó , amikor a
francia nemzettel annak császárává kiálttat-
ta ki magát. Bémulatosan világos okoskodás-
sal állapítja meg, hogy a józan ész legele-
mőbb követelményei szerint való következe-
tesség és alaposság is hiányzik azoknál, a-
kik Napoléon uralmában bitorlást látnak.

Hiszen a Bourbon-dinasztia trónról való letaszítását mindenki éppen olyan törvényesnek tartotta, - vagy legalább is kevésbé tartotta törvénytelennek, - mint Cromwell parlamentjének ama határozatát, amellyel I. Károly kivégzését elrendelte, vagy az 1688.-ki konvenciót, amely a Stuart-ház száműzését mondotta ki, pedig a Bourbon-házat "undorodásra méltó erőszakos ^{csúszdák} ~~tettek~~ és nagy gonosztevők" ^{152.} fosztották meg a tróntól.

A francia nemzet ellenben az egyetértés jelét mutatta, amikor Bonapartat az első konzul címe alatt az ^{állam} ~~kormány~~ fejévé tette és nem volt senki, aki ezzel a rendszabállyal egyet nem akart volna. Császári címének elfogadása is milliók helyeslésével találkozott, itt-ott, ha hallat szott egy-egy ellentmondó hang. A közjog szempontjából nem tartja fontosnak azt az

indító okot, hogy ez a beleegyezés a meggyőződésnek, a rabszolgalélek meghunyászkodásának, vagy a félelemnek volt-e az eredménye. Azóta évek múltak el, amely idő alatt folyton érezték uralmának nyomasztó voltát, - az utóbbi években talán meg is gyűlölték, - de nem akadt senki, aki-nek eszébe jutott volna az, hogy ennek az uralomnak a jogosságát kétségbe vonja és meggyőződéssel vallja, hogy, ha ezt az utolsó esatát is olyan dicsőséggel vívhatta volna meg, mint, amilyen ellenállhatatlanul verte le eddig az ellenfeleit és nem következett volna be ez a mostani szerencsétlenség, "sehol többé egy ilyen irányu gondolat hangossá nem vált volna." 153.

Helyesen tapintott a francia nemzet ítőerére, amikor azt állította róla Metternichnek, hogy bármi is volt Napoléon eredetileg, erre a népre nézve "már régán

megszűnt b i t o r l ó lenni."

Romlatlan igazságérzetében nem hallgathatja el azokat az ellenbizonyítékokat sem, amelyek a k ü l h a t a l m a k r a nézve tesszik nyilvánvalóvá Metternich politikájának tarthatatlanságát. Éles elméje éppen olyan világos okoskodással bizonyítja, hogy a legyőzött Napoléon "a külföldi hatalmakra nézve lehetőleg még kevésbé volt" ¹⁵⁵ bitorló, mint Franciaországra nézve. Hiszen nem volt Európában egyetlen uralkodó sem, aki, - anélkül, hogy arra kényszerült volna, - ismételten el nem ismerte. Egyedül Anglia nem tette meg ezt, de - Gentz szerint - ez is "véletlenségből" ¹⁵⁶ maradt el. Emlékezteti az ünnepelt államférfiut arra is, hogy ez az önként történt elismerés nem is nagyon régen még elég erősnek tűnt fel előttük arra, hogy "sokszoros szerződések, békekötések sőt mindenféle családi kap-

csolatok"¹⁵⁷-nak legyen az alapja. De egyedül állott avval a véleményével, hogy ezeknek elfeledése és visszavonása "egy jogtalan és méltatlan lépés volna."¹⁵⁸ Félreismerhetetlen az európai kabinetek gyévasága ebben a jogtipró tettükben. Most akarják megfosztani trónjától, amikor tehetetlen. Dícsősége tetőpontján egyetlen egy sem merészkelte, hogy "uralmának jogtalansága alapján"¹⁵⁹ valamilyen rendszabályt léptessen életbe ellene. Még népe előtt sem merték ilyennek feltüntetni, annak is mindig csak mint "zsarnok"¹⁶⁰-ot emlegették. A szuronyok hegyét néző szövetséges uralkodók és államférfiak sokkal nagyobb örömmémorban usztak, semhogy eszükbe juthatott volna, hogy vagy ez a mostani törekvésük jogtalan, vagy az a tettük, amellyel Napoléont elismerték, mert a kettő egymással homlokegyenest ellenkezik. A győzelem gyümölcsének a reménye azonban nem

engedte, hogy a jogosság gondolata zavarja őket.

A tróntól való megfosztás másik jog-címével kapcsolatosan Gentz is azt mondja, hogy a hatalommal való visszaélés oldaláról "nem lehet őt elég erősen megvédeni."^{161.} De ugyanakkor gondos megkülönböztetést tesz az idegen államok szenvedéseit előidéző hatalommal való visszaélés és ama vétség között, "melyet országának belsejében"^{162.} vitt véghez.

Gentz jogérzéke azt diktálja, hogy az idegen országoknak okozott szenvedésekért el-nyerte a méltó büntetést. Éppen azok lettek igazságos bírái, akik annyi kárt és meg-aláztatást szenvedtek tőle, ez tehát "ki van küszöbölve"^{163.} az agyonsanyargatott Európát a hosszas gyötrődés és elviselhetetlen nyomor végre is a vögletekbe kergette és "a legigazságosabb és legszentebb szövetségben"^{164.}

egyesült, hogy eszköze legyen az uralma alól való felszabadulásra és a kiérdemelt bosszura. Most azonban már a Franciaországba viasszaszorított, erőtlennül és dicstele-
nül álló Napoléon nem érthat a felszaba-
dult, független államoknak. A műnek ez az
oldala nem kíván több munkát, "be van fe-
jezve"^{165.}, az már csak az egyes államoknak
lehet fontos érdeke, hogy Franciaország jő-
vendő határát melyik hegység, vagy folyó
mutatja, az egész szövetségre nézve ez a
kérdés "alárendelt fontosságú".^{166.}

Hatalmas közjogi készültségének ön-
érzetes biztosságával dönti halomra a fo-
gyatékos tanulmányokkal rendelkező minisz-
ter felfogását azokban a fejtegetésekben,
amelyekkel azt világítja meg, hogy Napolé-
onnak hazája belsejében gyakorolt uralmá-
ra mennyiben fogható a hatalommal való
visszaélés. Nemcsak közjogi szempontból i-

gaz az az állítása, hogy itt az uralom jogos, vagy jogtalan alkalmazását elválasztó vonalat lehetetlen meghuznia, mert "szigoruan véve egy ilyen vonal egyáltalában ^{nincs} nem létezik,"^{107.} az osztrák császári érdek éppen olyan félelmetesen igazolja, hogy "a souverainitás természeténél fogva korlátlan."^{108.} Ez semmiféle publicista előtt nem lehet kétséges, még az angol alkotmány is mindenható hatalmat tulajdonít a parlamentnek, pedig ott megosztott tényezők vannak. Nem tartja tehát megengedhetőnek, hogy a souverainitás fölött belügyekben földi bíró ítéletet mondhasson, a fogalomnak a lényege ilyesmit teljesen kizár.

Még az ellen is felemeli tiltakozó szavát, hogy egy elfogulatlan szemlélő "igazolja"^{109.} a népnek azt az eljárását, amelylyel az végső elkeseredésének visszatart-hatatlan kitörésében "méltán megérdemelt

pusztulással¹⁷⁰ bünteti azt a legfelső hatalmat, amely sem isteni, sem emberi törvényre nem tekintve elviselhetetlen zsarnoksággá fajult el. Csak ^{arról sem} ehhez járul hozzá, hogy a néző az ilyen katasztrófában a természetes következményt ismerje fel, hogy annak magyarázatot adjon. Kutathatja annak az indító okait is és megteheti, hogy elrettentő példa gyanánt tüntesse fel, még a mentegetéshez is joga lehet, de határozottan kizárja annak a védelmezését, mert ezzel a védelmezéssel elismerést nyer a forradalom joga, ami "a társadalmi alkotmány halálának egy elve."¹⁷¹

Elismeri, hogy Napoléon szerencsétlenséget hozott a francia népre, de ez még nem képesítheti ezt a népet arra, hogy uralkodóját megszámlattassa, még kevésbé formálhat magának jogot a trónfosztásra, és nem ^{arról sem} dönthet ~~a fölött~~, hogy mostani uralkodóját

továbbra is türi-e, vagy eltaszítja, mert, ha feljogosítottnak ismerik erre, akkor "minden nemzetnek elismerendő ez a joga." ^{172.} Gentz ugyanis nem ismer olyan nemzetet, amelyet a sors mostohasága "időről-időre gonosz uralkodókkal" ^{173.} meg nem vert volna. A hatalommal való visszaélést nem tartja oknak erre a félelmetes kezdeményezésre. Mélyenjáró okfejtésének leszűrt igazságaként figyelmezteti meggondolatlan főnökét, hogy, ha "a nép jogának ismeri el a királyok felett való ítélőszék" ^{174.} -et, hosszabb, vagy rövidebb idő múlva megismétlődik ^{175.} a francia forradalom félelmetes jelenetei, Európa többi államában is és osztozkodni fognak a legyőzött Napoleón megrendítő sorsában. A tagadó feleletet magában foglalja ama kérdése, hogy "tulajdonképpen ki az a francia nemzet?" ^{176.} Ez tehát ilyen nagy borderejű kérdésben nem ~~hozhat döntést~~ ^{het.} Hiszen nem rendelkezik olyan

vezetőkkel, akik képviselnék és hiányoznak a nélkülözhetetlen törvényes szervek.

A fogalmak legkülönösebb elferdítésére ismeri abban a felfogásban, amely azt tartja, hogy nemzet-akarat van egy olyan országban, ahol huszonöt év óta nem történt egyéb, mint a minden jogot elsöprő népdüh garázdálkodása, amit nyomon követett "egy katona-despota uralkodó politikája." ^{176.}

Nem talál itt rendeket, végleg megszűntek a testületek, nem léteznek többé formák, senki nem lehet a kormányválság kérdésének előterjesztője, lehetetlenség a letérgyalása, nincs mód és hely annak az eldöntésére. Ugy látja, hogy "ma a francia nemzetnek, mint nemzetnek, nincsen szava, nincsen teste, nincsen élete," ^{177.} csak egyetlen egy összetartó köteléke van: a jelenlegi kormánya, ^{En} aminek a széjjelszakítása után Franciaország csak 30,000.000 különálló embert fog számlálni,

ezek közül pedig nem lesz olyan, aki nem a saját esze után menne, de azt is követelni fogja, hogy a saját óhajta emelkedjék törvényerőre. Az uralkodó-választás ténye legfényesebb bizonyítéka lesz a nemzeti életműködés hiányának, mert minden embernek lesz egy jelöltje, akinek a kikiáltására szomszédját azzal az eszközzel kényszerítheti, amelyik éppen rendelkezésére áll.

A jövőendő európai nyugalom érdekében óvja felületes gazdáját attól, hogy "ennek az ugynevezett nemzetnek"^{178.} engedtesse át azt a jogot, hogy a trónváltoztatást kezdeményezhesse és szabad kezet biztosítson neki a régi és új között való választásra, mert ezzel egyszer s mindenkorra megerősíteti a forradalom elvét. A Bourbonok mostani visszahelyezése sok évi rázkódtatás látszólagos elsimulását hozza meg és egy jóra való kedély bizonyos erkölcsi értelmű meg-

nyugvását nyújtja, de jogi értelemben az önkény bélyegét éppen ^{ugy} ~~annyira~~ magán viseli, mint, amilyen erőszakos volt a korábbi trónfosztásuk.

Kaddig felhozott közjogi ellenvetései után szerényebben és félénkebben ugyan, de nem kevesebb alapossggal politikai oldalról mutatja ki a miniszter álláspontjának tarthatatlanságát. Állítja, hogy csak a szükség és a zavar szülhette a miniszter eme határozatát, amely a francia nemzet uralkodó-választási jogát biztosítja. Más közönyt nem ragadhatott meg amaz egymással küzködő rendszerek között, amelyek a legkellemetlenebb kényszerű választások elkerülhetetlensége következtében előállottak.

Világos előtte, hogy ennek a súlyos kérdésnek a szövetségeseket meg kellett osztania. Az ő szemében minden szövetséges

uralkodó és államférfiu jobban felfogja hazája iránt való köteleességét, mint Ferenc császár és Metternich. El sem tudja képzelni, hogy legyen olyan politikai nézőpont, amely Ausztria kívánságát a Bourbonok visszaállításának érdekével összhangba hozhatná és lehetetlennnek tartja, hogy ebben a dologban Metternich más nézetet vallhatna, mint ő. De nemcsak Ausztria érdekei szólnak a Bourbon-ház visszahelyezése ellen, Poroszországnak sem válhatik üdvére.

Gentz egy orosz-francia szoros összeköttetés valószínűségének növekvésétől, vagy csökkenésétől teszi függővé a német főhatalmak függetlenségének biztosítását, vagy veszélyeztetését. Ebből a Metternich "által már régebben felállított és bizonyos tekintetben teremtett"¹⁷⁰ alapelvből kiindulva jelöli meg magára nézve "az európai politika

egész rendszerének fő- és sarkalatos pont-
ját",¹⁸⁰ ez a legerősebb bizonyítéka a Metter-
nich politikájának romlásthozó irányára.
Miből a létösszögből a legélesebben világ-
gítja meg az osztrák politika elfogadha-
tatlanságát. A mai porosz politika tulaj-
donképeni vezetőit fáktelen szenvedélyek
irányítják, eljárásukban nyoma sincs az a-
lape^{ssag}nek és a szükséges számításnak; a
kormány életét is csak az ő kedvenc eszmé-
ik előtt való állandó meghódolás tartja
fenn. Az államnak e valódi kormányzói sem
volnának olyan kimondott ellenségei Napo-
léonnak, ha a jelen bepillantást engedne
nekik a jövőbe. Az ország mai legsúlyosabb
tényezője, a hadsereg meg megbocsátható o-
kokból egyhangulag a Bourbonokat óhajtja.
Poroszország tehát ezt a - király és mi-
niszterei véleménye ellenére - elfoglalt
állást naponta erősíti.

álláspontját nem adja fel.

Oroszország már mindent megkapott, amihez Napoléon által valaha reményt fűzött, nincs többé mit várnia tőle, a vele kapcsolatos nyereségre soha nem számíthat. Azt az elért orosz célt elválaszthatatlannak tartja Európa kéréstől. Napoléon Oroszország nézőpontjából csak, vagy mint ellenség, vagy mint értéktelen nulla jöhet számításba. Azt ellenben nagyon jól tudja, hogy a Bourbonok egyetlen európai uralkodó-ház iránt sem viseltetnek olyan nagy odaadással, mint éppen az orosz iránt; ez az egyetlen dinasztia, amelyre beláthatatlan időn keresztül, mint egyedüli hű szövetségesére tekinthet^{nek}. Ausztria, Anglia, sőt Poroszország is csak, mint fél, vagy gyanus barátok kapcsolódhatnak bele az ő jövőjébe. Oroszországra nézve tehát nincsen fontosabb érdek és illőbb cselekedet, mint Napoléon elejtése. Metternich en-

nélfogva a Bourbonok trónra-segitésével az orosz jövőt olyan alapra fektette, amelynél jobb el sem képzelhető, de ezzel a többi hatalmakra és főképen Ausztriára a legveszélyesebb politikai rendszernek ültette el a csirőit.

Anglia is csak nyerhet a Bourbonok visszahelyezésével, hiszen a Napoléon ellen folytatott küzdelmekben ezek voltak az ő legtermészetesebb szövetségesei. Bármennyire becsülhető és csodélható Lord Castlereagh személyes nézetéből fakadó tartózkodása, a végletekig vitt dolgok őt is a Bourbonok támogatására kényszerítik, mert az egész angol nemzet egy emberként ezt az álláspontot juttatja kifejezésre, még pedig olyan féktelenül, hogy Lord Castlereaghnek ebben a kérdésben tanusított és valami módon napfényre jövő mulasztása a fejébe kerülne.

Gentz szerint csak az előtt érthetetlen az a politika, aki nem tud arról a gyűlöletről, amellyel az angolok Napoléon iránt viseltetnek és nem ismeri "azt a felsőbbrendű hatás"^{181.}-t, "melyet kifürkészhetetlen gonoszságának és megmérhetetlen zseniáltságának fogalma egy ízben már kiváltott"^{182.} közöttük.

Szomorú elégtétellel állapítja meg, hogy az ő régen bangoztatott meggyőződését az események igazolni fogják. A legfontosabb kérdés meghozta a szétvontatást és ez a szétvontatás Ausztria áldozathozása nélkül elképzelhetetlen. Kellometlen helyzetében választania kell a saját világos életérdeke és a szövetségeseivel való egyetértés között. A legfőbb az, hogy az előbbire erőtlen. Elismeri Gentz, hogy a hadműveletek érdekében minden politikai megbeszéléstől el kellett tekinteniük a lehetőség határáig.

de túlságosan hosszúnak tartja ezt a tanusított kitérő eljárást. Hiszen már Freiburgban, mint lehetséges dologról beszéltek. Napoléon bukásáról, tudhatték tehát, hogy ezt sokáig ki nem kerülhetik. Már ott meggyőződhettek arról, hogy a folytonosan fokozott bákefaltételek Napoléon beleegyezésével nem találkozhatnak, aminek nem lehetett más következménye, mint a békés megoldás lehetetlensége, ez viszont alapjára lett a most bekövetkező erőszakos katasztrófának. Az a félénk véleménye, hogy ennek a főkérdésnek Baselben vagy Langresban való fejtegetése kisebb veszedelemet hozott volna a Monarchiára, mint amekkora most fenyegeti.

Kérhoztatja az egyéniségnélküli miniszter ama tettét is, amellyel Ausztriának a főkérdésben a szövetségesekétől eltérő kiméletes és önmegadással teljes eljárását irányította, mert csak a közönség nem ismer-

te a köztük fennálló nézeteltérést, a beavattottak már régen tudtak arról, sőt, - attól tart, hogy - a szövetségesek cselekedetének éppen ez a széjjelhuzás volt az alapja. Ezt a véleményét támogatja azzal a határozott állítással, hogy a Blücher közismert menetelésének az éle éppen annyira irányult Ausztria, mint Napoléon ellen.

A dolgok ilyen áttekintéséből azt a végkövetkeztetést vonja le, hogy a Metternich semleges magatartása Napoléon sorsának kérdésében Ausztriára csak politikai hátrányokat hozhat, mert e semlegességi alapelvnek - természetes hibájából kifolyólag - úgy a Napoléon, mint a Bourbonok megbotránkozását kell szükségképen maga után vonnia. Metternich mind a kettőt elidegenítette Ausztriától azzal, hogy "trónra való igényüket a francia nép ítélőszékéhez utasította," amelyet illetékes birónak egyik sem tekint. ^{180.} Gentz

még azzal sem vigasztalhatja magát, hogy ez a választott út célhoz vezet, mert ez csak Napoléon győzelmes háborúja vagy a vele folytatott ^{likens} eredményes békealkudozások révén volna elérhető, ehhez azonban semmi eredménye nincs. Sokkal világosabban állott előtte az orosz, angol és a porosz érdek, sem hogy kétségei lettek volna a felől, hogy a szövetségeseknek Párisba történt diadalmas bevonulása után azok ^{amikor} legelső ténykedése ne a forradalom megkísérlése legyen. ~~Et~~ Nem vezették félre azok a színlelések, amikkel azok Ausztria semlegességi rendszeréhez való csatlakozásukat mutatták. Nagyon jól tudta, hogy minden rendelkezésükre álló megterkedéssel "egy ugynevezett nemzeti mozgalmat" ^{184.} idéznek elő, ami után közhirre tesszik a főváros megnyilatkozását és azt meghallgatásra méltónak jelentik ki. Páris meg-

nyilatkozása után már könnyű ^{an nagy ügy} dolguk lesz
az ország nagyobb részének pártjára von^{tal}
nása, ami Ausztria végleges lefegyverző -
sét vonja maga után és nem marad hátra
más mentőeszköz, mint, hogy Metternich is
elfogadja ezt a szerencsétlen népakara -
tot, vagy tőle eredő mesterkedésekkel egy
ellenmozgalmat kell támasztania, ^{amivel} ennek
pedig csak egyetlen szomorú következmé^{re} -
nye lehet: a polgárháborúnak a szövetség
kebelében való lángralobbantása. Gantz
ebben a semlegességi rendszerben Ausztria
megbénítését és szövetségesei felfegyver-
zését látja. Ennél a segédeszköznél még a
teljes hallgatást is többre becsüli. Igaz-
ságérzetének tudatában férfias őszinte -
séggel vonultatja el a tiszta előrelátás-
ról nem mindig tanuskodó gazdája szemei
előtt azokat a vészes felhőket, amelyek

Ausztria jövőjét elsötétítik, ha Napoléon hamarosan nem szánja rá magát a békefeltételek elfogadására, mert más eredmény a szövetségeseknek nemcsak a Napoléon, hanem az Ausztria fölött kivívott győzelem megünneplésére is jogot ad. Nem sok gondot okoz neki a "kiszolgált" ^{185.} szövetség széthullása, sőt tiltakozik az ellen, hogy a jövőben is fennálljon, de befejeződésének a módja Ausztriát nagyon közelről érinti.

A boszuállás istennőjének kezét látja Ausztria szomorú sorsában, amelynek legszébb virágzásban levő ügyét veszélyezteti a szövetségesek kölcsönös bizalmatlankodása, viszálykodása és tervnélkülisége. Beismeri, hogy az eljárásuk már régen nélkülözte a tisztaságot, mert mérget és tört rajtaettek akkor, amikor békét hirdettek. A világ nézete által szentesített elv i-

rányította tetteiket a Napoléonnal szemben követett eljárásukban, amikor azt vallották, hogy vele szemben "minden meg van engedve,"^{186.} de megingathatatlanul hiszi, hogy a jövő eredményei és a bekövetkező elmélkedések arra a jobb belátásra indítják őket, " hogy még a gonosszal szemben levő viszonyban sem szabad büntetlenül megsérteni az igazságosság előírásait".^{187.}

Sajátságos jellemének ez a sarkalatos vonása kényszeríti ki annyiszor lenézett lelkéből azt a bátor elhatározást, hogy, mint ember is szembe-helyezkedjék azzal a kérhözatos politikával, amelyről büszke kenyéradója a csalhatatlanságot hirdette. Fogadott hazája iránt nemesen érző szíve gyanusíthatatlan tisztaságával állítja, hogy neki te szépségét kellene találnia a Napoléon bukásában. A világdráma olyan erkölcsi szemlélőjét annak a sorsa könyörületre nem indíthatja,

annál kevésbbé találhat okot arra, hogy javát akarja. Azonban a vele való békének feltétlenül hiva, dacára, hogy ezt igen sokan valósággal elátkozzák. Az iránta érzett tehetetlen elkeseredés és gyáva bosszuvágy kapcsolatban a Bourbonokért való rajongással olyan hatalmas erőt adott az ellene uralkodó hangulatnak, hogy nagyobb erkölcsi bátorságról tesz tanúságot, ha ezek^{re} tudatában is ragaszkodik kifejtett álláspontjához, mert érzi, hogy ezek az idők elmúlnak és velük egy időben más képzetek találnak nyitott ajtókra. Tántorithatatlanul hiszi, hogy az ítélőképességek oly soká nélkülözött egyensúlya még biztosabban helyreáll, mint az államok hatalmi viszonyának felforgatott nyugalma. A gondolkodó embert csak úgy helyezi a tömeg fölé, ha tanulmányai és elmélkedései már most abba a helyzetbe hozzák, hogy az időt legalább egy bizonyos mér-

tékben megelőzze.

Erre azonban még várnia kell, mert a politikai bosszorkánykonyhák olyan dolgokat hoznak felszínre, amik arról győzik meg, hogy a lelket nemesítő erények helyét az alattomos színlelés, émitás, gyűlölködés, lelketlen önzés és gyévaságból eredő bosszúvágy foglalta el.

Metternich minden dicsekvése dacára is szükségét érezte annak, hogy a lemosolygott Gentz éles ítéletét igénybe vegye és, - mint ha csak mentegelné magát a nagyon nélkülözhetetlen államférfiu előtt, - röviden adja tudtára, hogy "a dolog csak Párisban fejezhető be." ¹⁸⁴⁸ Gentz éppen azt tartja a legkétségteljesebb kimenetelnek, ha a dolgok odáig fejlődnek, hogy a Párisba való bevonulást nem lehet elkerülniök, mert ebből azt látja, hogy az osztrák érdek teljesen tört vesztett a szövetségesek kívánságával szemben.

Annak az osztrák politikai tehetetlen -

ségnek a leplezetlen képe tárul eléje Met-
 ternich ^{mallozza} ama szófukar tudósításából, hogy
 "Napoléon mindenbe beleegyezik és mégis
 kétséges, ^{meglepi-e} létrejön-e vele a béke," ^{189.} az csak
 úgy lehetséges, ha a szövetségesek államfár-
 fiai erősebbek Metternichnél és hazájuk ja-
 vát jobban felfogják, mint az osztrák mi-
 niszter és elég erősek ahhoz, hogy ennek a
 szándékait keresztetni merjék. Gentz jól tud-
 ja, hogy Ausztria jövőjének az érdeke eltér
 a szövetségesekétől, ^{és} neknek szükségük van
 arra, hogy a békealkudozások minél hosszabb-
 ra nyuljanak, ~~az az~~ eljárásuk a tehetetlen
 keserűség szavait mondatja vele. Halogató po-
 litikájuk világossá teszi előtte, "hogyan
 lehet minisztereket békekongresszusra kül-
 deni és titokban mégis azon dolgozni, hogy a
 béke ^{legyen} ne ~~jöjjön létre.~~" ^{190.}

Kétségbeejtőbb hírt nem is közölhetne
 vele gyenge akaraterejű gazdája, mint, mikor

azt adja tudtára, hogy "ama rettenetes meg-
 semmisítő háborút" ⁽¹⁹¹⁾ is a lehetséges esetek
 közé kell számítani. Tősgyökeres ² osztrák
 lelke ettől az eszköztől undorodik legjob-
 ban, de visszafojtott keserűséggel kell meg-
 alkudnia azzal az ijesztő gondolattal, hogy
 a gyenge osztrák miniszter nem képes a do-
 log eldöntésére. Még mindig hisz a szövetsé-
 gesek jóindulatában, holott azokat Ausztriá-
 val szemben semmiféle jó szándék nem veze-
 ti. Az előrelátó Gentz sem Orosz-, sem Po-
 roszországgal, sem Angliával nem törődik, ~~e-
 zekre~~ ^{rájuk} semmit nem épít, sőt a legforróbb ki-
 vánsága ⁽¹⁹²⁾ "a koalíció-t eltemetve ¹⁸⁹ ~~lenni~~." Szi-
 vesebben zúrná szorosan Ausztriához "Bajor-
 országot, Württembergot, és azokat, akik Lon-
 bardiában és Piemontban fognak uralkodni, e-
 setleg Schweizot", ⁽¹⁹³⁾ mert Ausztria csak ezek
 mellett játszhatik vezető szerepet, az ő na-
 ponta önzőbbé és tősgyökeres, osztrákabbá ⁽¹⁹⁴⁾

váló politikájának pedig egyéb célja nem lehet, éppen ezért utálja azt a szót, hogy "Európa." 195.

Az azonban már nem áll módjában, hogy a vészhozó eseményeknek útját állja. Csipkedő gunyolódása gyönyörűen leplezett özönével most már csak azt a lesújtó megállapítást közölheti elvakított urával, hogy a helyzet soha nem vett volna ilyen veszedelmes irányt, ha már Austerlitz előtt Metternich vezette volna Ausztria ügyeit, mert ő soha nem vesztette volna el a fejét, hanem a Napoléon hatalmas egyéniségével az övét állította volna szembe, amivel magakadályozta volna ~~ő~~ abban, hogy arra a magaslatra jusson, ahonnan csak a koalícióban levő "emberfeletti megerőltetések árán" 196. társíthatták most le. ~~Nála soha nem jelent~~
júli 22-én *arra*
~~volna meg az a gondolat,~~ "hogy, ha egy ilyen *la'ngel*
zseni jelenik meg a világon, akkor mindennek

csendben kell meghajtania a fejét" ^{197.} és ma
nem volna általános jelszó "a szörny halá-
la." ^{198.} Metternich bölcsesége megóvta volna
az embereket attól, hogy végletekbe csapó
nézeteket alkossanak róla, mert "megórtette
az ő egyéniségét." ^{199.} Tudta, hogy a "szörny"
csak a saját mértékével mérhető. Benne élt
az a mélységes és eleven tudat, "ami tulaj-
donképeni elkülönítő közbenső elem volt a
nagytság és kicsinyiség között." ^{200.} Ebből a tu-
datból kifolyólag felvetődött volna az a
kérdés, hogy "lehet-e Napoléonnal politika-
ilag a függetlenség és egyenlőség alapján
élni?" ^{201.} És most felfoghatnák, hogy valóban
legyőzték azt a "monstre de génie et de
scélératesse." ^{202.}

Az események gyors egymásra követke-
zésében Metternich nem vette észre, hogy a
szövetségesek már régen kihúzták alóla a
talajt. Még mindig érthetetlen bizakodással

akar^{ta} meggyőzni odaadó munkatársát arról,
"hogy a vállalkozás legrosszabb eredménye
összehasonlítva a régebbi legvakmerőbb re-
ményekkel is még mindig óriási lesz." ^{203.} Gentz
tisztán látja Ausztria félelmes jövőjét;
tudja, hogy a szövetségesek régen Cserben
hagyták az osztrák minisztert és minden
másköpen következik be, mint, ahogyan azt ő
reméli, de helyesebbnek tartja azt a maga-
tartást, hogy továbbra is elismeréssel a-
dózzák a becsüvénytelen miniszter tehetetlen
politikájának; biztosítja tehát őt, hogy
"még a legrosszabb pillanatokban is" ^{204.} re-
mélte ennek a politikának sikerét ~~kineno-~~
~~telét.~~ Csak a "tul sok" és "tul kevés" ^{205.} előtt
^{ml.} remegett, ~~azonban ezt~~ úgy sikerült eltit-
kolnia, hogy "ennyiben legalább nem értett" ^{206.}
annak a gondos, körültekintő politikának,
amely "a nagy és súlyos mű helyes vonalon" ^{207.}
történő befejeződését hozza meg.

Aggodalmai nagyon hamar valóra vál^{ak}ak.
Ez előtt ~~életre kelt~~ ^{való} fájdalma lemondással ve-
gyül azokban a sorokban, amelyekben azt ír-
ja Metternichnek, hogy keserűséggel tölti el
az a rendszer, amely a Châtillonban étnyuj-
tott declarációban eléje tárult, mert nyomát
sem látja benne a jellegzetes és sajátos
osztrák eljárási módnak, nem uralkodik benne
"az osztrák, nem a Metternich-féle politika,
hanem csak az úgynevezett európai," ^{108.} ennek
pedig ő soha nem volt nagy tisztelője. Ugyan-
akkor ^{arról} mentogeti az önbizalom túltengésben
szenvedő férfit azzal, hogy a kényszer ható-
sa alatt más államférfiú sem juttathatta
volna Ausztriát vigasztaló helyzetbe. Csak
az hat reá fájdalmasan, hogy "a helybeli Bour-
bonisták kimondhatatlan boldogok lesznek, ha
majd egyszer megtudják, hogy milyen terv van
készülőben." ^{109.} Szomorúságát növeli az a külö-

nős helyzete, hogy nézeteinek "egyetlen egy bizalmasa sincsen" ^{L10.} és óvakodnia kell minden olyan gondolatnyilvánítástól, ami csak távolról is hasonlíthatna kora "kedvencz eszméinek végre bekövetkezett győzelme fellett való nem-tetszéshez." ^{L11.} Azzal a keserű elégtétellel enyhíti vigasztalan lelke gyöt-rődését, hogy az ~~ő~~ huzamos idő óta élő sejtése alapján ennek így kellott történnie, mert nem akadt olyan bátor, önálló felfogásu politikus, aki a köztudatba dobta volna azt az egyedül helyes felfogást, hogy Napóleonon kívül még más veszedelmek is fenyegetik a társadalmi rendet. Ismét szükségét látja annak, hogy a hízog hangot penditse meg, amikor reménytelen lelke egyedüli megnyugvásaként azt írja a meddő munkásságú, ünnepeit diplomatának, hogy az képes lesz ennek az elháríthatatlan katasztrófának az irányításában sokat "helyebbiteni, enyhíte-

Milyen
bonyolult!

ni, mérsékelni" és főképen összefonni Auszt-
ria érdekeivel, amely^{212.} a szövetségesekétől
"lényegesen eltér."^{213.}

A legreménytelenebb események ellenére
is csak vissza-visszatér egyedüli mentőesz-
közt hozó gondolatához, hogy a Napóleón trón-
fosztását kivívó mérhetetlen vér és áldozat
egyszer csak meghozza azt a pillanatot, ami-
kor a vele való "békét" végül mégis csak lét-
re jöhet."^{215.}

Azonban 1814. március 30-át is meg kel-
lett érnie. A szövetségesek Párisba vonulását
nyomon követő "politikai lépések és rend -
szabályok"^{214.} reményének utolsó szikráját is
kioltották. Végső elkeseredésében minden vi-
szony felfordítását és megdöntését látja a
szövetségesek^{nek abban} ana (tettében, hogy "először -
jó spanyol módra - alkotmányt, azután, - ha
Isten is úgy akarja, - egy királyt"^{215.} próbál-
tak a védtelen franciák nyakába varrni. De

legijesztebbnek azt a kezdetet látja, hogy
est a kényszeralkotmányt éppen a Napoléon
szentusának kell megterveznie és ajánla-
nia. Most már kéri a műve romjain diadal-
maskodó minisztert, hogy ne tekintse művé-
szete és elismert bölcsesége iránt való
bizalmatlanságnak azt a meggyőződését, hogy
ez a győzelmük a legveszélyesebb ellensé-
geik javát szolgálja és egy nagyon hamar
bekövetkező új hábornak magvát hintette el.
Párisban XVIII. Lajos alatt máris "teljes
diadalát" ^{L16.} üli az az átkozott politikai
elv, amely ellen ők annyi elkeseredett küz-
delmet harcoltak meg, ne vélje tehát "leg-
kegyelmesebb herceg" ^{L17.} -e, hogy még mindig
látomásai vannak, ha azonban "még most is
tévednék, - írja neki, - úgy legalább gyó-
gyithatatlan a tévedésem." ^{L18.}

Elveszi a kedvét a régi rend védelme-
zésétől az uralkodók megbocsáthatatlan tet-

te, hogy lázadókat és királygyilkosokat fogadtak testvéreiknek és végromlásához vezető rendszerüket "comme la seule garantie du bonheur public"^{119.} ismerték el. Nyomoruságos ura balfogásában legmélyebben az fájni neki, "hogy Ausztriának is hajótörést kellett szenvednie ezen a sziklán."^{120.}

Most már elkerülhetetlennek tartja, hogy "a császár az osztrák Monarchia politikai alkotmányában valamely lényeges változást"^{121.} ne hozzon létre, mert az ország belseje csak ezzel védelmezhető és biztosítható; ^{121.} de politikai magatartásuknak más államokkal szemben való iránya is csak ettől függ. Megjövendőli, hogy ~~egy~~ bizonyos idő múlva ugyanis csak engedniök kell "a kor áramlatának."^{122.} Legyen tehát méltóság^{122.}teljes a cselekedet, "történjék az legalább öntudatosan, szabadon, érett és mély megfontolással."^{123.}

Bármilyen jelentékenyek voltak is
Gentz nézetei Ausztriára nézve, azok tet-
széssel nem találkozhattak, mert sem Met-
ternichet, sem urát nem vezették soha sza-
bad és tiszta nézetek. A miniszter minden-
esetre hajlandó volt arra, hogy a császár
vejének megmaradásáért tőle telhetőleg
küzdjön, amivel Ausztriának az orosz befo-
lyás ellen egy barátságos ellensúlyt lé-
^{terve}tesíthetett volna. De ruganyos természeté-
nek megtagadása lett volna, ha nem számolt
volna a szövetségesek^{nek} most már határozott
akaratával, akiknek diadalmenete könnyen
magával ragadta őt. Azonban, hogy hatalmán
legalább ^{hát minden} látszólag ne essék csorba, mind-
járt a Párisba való bevonuláskor kegyesen
^{all, hogy}nyilatkoztatta ki: "Mi megakartuk őt men-
teni, de a bolond nem akarta magát megmen-
^{124.}tetni." Pedig Napoléon eltávolításával is-
mét kísértett a Konvent napjainak újraé -

ledése. Ez ellen csak ő nyújthatott védelmet és nem a szabadelvű francia alkotmány. A monarchák azonban elintézettnek vették a harcot, mert nyugalmaikat biztosították. A sok^u fejedelmeket határtalan öröm fogta el, hogy a korzikai ügyvéd fia előtt ^{nem kell többé} való hajlongásuknak vége szakadt. 1814. november 3-án a Hohenstaufok óta soha nem látott fényes találkozást rendeztek Bécsben, ahol a Párisban elhatározott kongresszus nyílt meg, amely tényleg lejtett a világháború felé, amikor Napoléon ismét felriasztotta őket nyugalmaikból. De 1815. június 22. második császársága is feltétlenül véget ért; az elmenekült XVIII. Lajos angol szuronyok segítségével ismét a trónra mászhatott. Valahára csakugyan leszámoltak a csendzavaróval, a bécsi kongresszus pedig meghozhatta a 121 §-t.

Gentz itt már csak sokat dolgozott és

nagy érdemeket szerzett, nemcsak a kongresszusnak, hanem egész Európának megbecsülhetetlen titkára lett, de befolyása már régen nem volt. Az udvar környéke nem tűrhette egy elveinek annyira ragaszkodó szellemi nagyságot, aki - feljelentésük alapján - még Metternichről is megvetőleg ^{módon} nyilatkozott. Éles kritikáját a miniszter is rossz néven vette és a feljelentés után Hudelistre bízta megfizetett bézi szelleme vezetését, akit "az érzelmek végleteiben elfogódott" ^{125.} lényű gyakorlatiatlan tudósnak nevez és "az egyénekhez való bizalom- és bizalmatlanságban" ^{126.} megnyilvánuló "ingatag" ^{127.} -séggel vádol meg azért a fáradhatatlan munkáért, amelyet éveken keresztül olyan kitartással végzett, hogy emelje ezt a dicsőségre és üres lelket, aki a pénzre szoruló hontalan publicistát soha nem engedte alárendelt szerepéből kiemelkedni. Busásan megfizetett

szolgálatait azonban továbbra sem nélkülözhetette. Most már európaivá bővült politikájának irányításánál még jobban felhasználhatta az éretollu szellemes üttörőt, akinek hatalmas agyából bőven meríthetett gondolatokat ahhoz az átkos működéshez, amelynek emlékéét a népek csak akkor bocsáthatják meg, ha a nemzeti érzés már nem lelkesíti őket.

1. Márki Sándor. Az ujkor és legujabb
kor története. 469.1.
2. Mangold. Lajos. Világtörténelem.
III.kötet. 157.1.
3. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.
1. Teil. Bevezetés. XVII. 1.
4. " " " "
5. " " " "
6. " " " "
7. " " " "
8. " " " "
9. " " XVIII. "
10. " " " "
11. " " " "
12. " " " "
13. " " " "
14. " " " "
14. " " " "
15. " " " "
16. " " " "

17. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

1. Teil. Bevezetés. XVIII. 1.

18. u.o. " "

19. " " " "

20. " " " "

21. " " " "

22. " " " "

23. " " " "

24. " " " "

25. " " XIX. "

26. " " " "

27. " " " "

28. " " " "

29. " " " "

30. Szalai-Baróti. A Magyar Nemzet története. IV. kötet. 312. "

31. Wertheimer Ede. Ausztria és Magyarország a XIX. sz. első tizedében. I. kötet. 106. "

32. u.o. " "

33. Wertheimer Ede. Ausztria és Magyar-
ország a XIX.sz. első tizedében.

I. kötet. 106.1.

34. u.o. 107."

35. " " " "

36. " " 108."

37. " " " "

38. " " 109."

39. " " 110."

40. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

I. Teil. 11. lev.

41. u.o. Bevezetés. XIX.1.

42. " " " "

43. Wertheimer Ede. Ausztria és Magyar-
ország a XIX.sz. első tizedében.

I. kötet. 109."

44. u.o. " "

45. " " " "

46. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

I. Teil. Bevezetés. XIX."

47. Wertheimer Ede. Ausztria és Magyar-
ország a XIX.sz. első tizedében.
I.kötet. 272.1.
48. u.o. 273."
49. " " " "
50. Márki Sándor. Az ujkor és legujabb
kor története. 458."
51. Wertheimer Ede. Ausztria és Magyar-
ország a XIX.sz. első tizedében.
I.kötet. 360."
52. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.
1. Teil. 11. lev.
53. u.o. " "
54. " " " "
55. " " " "
56. " " " "
57. " " " "
58. Márki Sándor. Az ujkor és legujabb
kor története. 458.1.

59. Wertheimer Ede. Ausztria és Magyar-
ország a XIX.sz.első tizedében.
I.kötet. 351.1.
60. u.o. " "
61. Márki Sándor. Az ujkor és legujabb
kor története. 463."
62. Wertheimer Ede. Ausztria és Magyar-
ország a XIX.sz.első tizedében.
I.kötet. 251."
63. u.o. 423."
64. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.
1. Teil 19. lev.
65. u.o. " "
66. u.o. " "
67. " " " "
68. " " " "
69. Wertheimer Ede. Ausztria és Magyar-
ország a XIX.sz.első tizedében
II.kötet. 141.1.

70.	Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.	
	1. Teil.	19. lev.
71.	u.o.	" "
72.	" "	" "
73.	" "	" "
74.	" "	" "
75.	Márki Sándor. Az uikor és legujabb kor története.	465. l.
76.	u.o.	466. "
77.	Wertheimer Ede. Ausztria és Magyar- ország a XIX. sz. első tizedé- ben. II. kötet.	562. "
78.	Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.	
	1. Teil.	45. lev.
79.	u.o.	" "
80.	" "	" "
81.	" "	" "
82.	" "	" "
83.	" "	" "
84.	" "	" "

85. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

1. Teil. 45. lev.

86. u. o. " "

87. " " " "

88. " " " "

89. " " " "

90. " " " "

91. Révai nagy lexikona. Gentz.

92. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

1. Teil. 45. lev.

93. u. o. " "

94. " " " "

95. " " " "

96. " " 46. "

97. " " " "

98. " " " "

99. " " " "

100. " " " "

101. " " " "

102. " " " "

103. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

1. Teil. 53. lev.

104. u.o. " "

105. " " " "

106. " " 102. "

107. Wertheimer Ede. Ausztria és Magyar-

ország a XIX.sz. első tizedé-

ben. I. kötet. 11. l.

108. u.o. " "

109. u.o. 12. l.

110. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

1. Teil. Bevezetés XXII. "

111. u.o. " "

112. " " 20. lev.

113. " " " "

114. " " " "

115. " " " "

116. " " " "

117. " " " "

118. " " " "

119. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.
1. Teil. 20. lev.
120. Wertheimer Ede. Ausztria és Magyar-
ország a XIX. sz. első tizedé-
ben. II. kötet. 273. l.
121. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.
1. Teil. 50. lev.
122. u.o. 45. "
123. Márki Sándor. Az ujkor és legujabb
kor története. 496. l.
124. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.
1. Teil. 46. lev.
125. u.o. " "
126. " " 102. "
127. " " 109. "
128. " " " "
129. " " 120. "
130. " " 123. "
131. " " 141. "
132. " " " "

133. Gents, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

1. Teil. 141. lev.

134. u. o. " "

135. " " " "

136. " " 144. "

137. " " 145. "

138. " " " "

139. " " " "

140. " " " "

141. " " " "

142. " " " "

143. " " " "

144. " " " "

145. " " " "

146. " " " "

147. " " " "

148. " " " "

149. " " " "

150. " " " "

151. " " " "

152. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

1. Teil. 145. lev.

153. u.o.		11	11
154. " "		11	11
155. " "		11	11
156. " "		11	11
157. " "		11	11
158. " "		11	11
159. " "		11	11
160. " "		11	11
161. " "		11	11
162. " "		11	11
163. " "		11	11
164. " "		11	11
165. " "		11	11
166. " "		11	11
167. " "		11	11
168. " "		11	11
169. " "		11	11
170. " "		11	11

171. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

1. Teil. 145. lev.

172. H. O. " "

173. " " " "

174. " " " "

175. " " " "

176. " " " "

177. " " " "

178. " " " "

179. " " " "

180. " " " "

181. " " " "

182. " " " "

183. " " " "

184. " " " "

185. " " " "

186. " " " "

187. " " " "

188. " " 147. "

189. " " " "

190.	Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.	
	1. Teil.	147. lev.
191.	u. o.	" "
192.	" "	152. "
193.	" "	" "
194.	" "	" "
195.	" "	" "
196.	" "	154. "
197.	" "	" "
198.	" "	" "
199.	" "	" "
200.	" "	" "
201.	" "	" "
202.	" "	" "
203.	" "	157. "
204.	" "	" "
205.	" "	" "
206.	" "	" "
207.	" "	" "
208.	" "	160. "

209. Gentz, Friedrich von. Briefe. III. Bd.

1. Teil. 160. lev.

210. v. o. " "

211. " " " "

212. " " " "

213. " " " "

214. " " 162. "

215. " " " "

216. " " 166. "

217. " " 162. "

218. " " 166. "

219. " " " "

220. " " " "

221. " " " "

222. " " " "

223. " " " "

224. " " Bevezetés. XXXI. f.

225. " " 159. lev.

226. " " " "

227. " " " "